İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENT DENEYİMİNDE ÖZGÜRLEŞME ARALIKLARI OLARAK HETEROJEN MEKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz ÖNDER

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENT DENEYİMİNDE ÖZGÜRLEŞME ARALIKLARI OLARAK HETEROJEN MEKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Deniz ÖNDER
(502111110)

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜRER

HAZİRAN 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502111110 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Deniz ÖNDER** ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"Kent Deneyiminde Özgürleşme Aralıkları Olarak Heterojen Mekan''** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜRER** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Semra AYDINLI** .....
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu ERDEM .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **24 Nisan 2015**
Savunma Tarihi : **07 Haziran 2015**

Ekin'e,

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca sonsuz desteği ve sabrı için danışmanım Ayşe Şentürer'e, tez süreci boyunca ve her zaman bana destek olan Ilgın, Elif, Buket, Kerem, Yiğit'e, beni her zaman destekleyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Haziran 2015

Deniz Önder
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xiii**
ÖZET ..... **xv**
SUMMARY ..... **xvii**
1. GİRİŞ **1**
1.1. Araştırmaya Yaklaşım ve Yöntem 3
2. HOMOJEN MEKAN BİLEŞENLERİ **5**
2.1. Kapatılma ve Dışsallığın Oluşumu 6
2.1.1. *Nomos*'tan *Monad*'a 9
2.1.2. Modern dünyada kamusal alanın oluşumu 14
2.1.3. Kamusallığın yitimi: Yeni bir kavram ihtiyacı 16
2.2. Günümüz Kent Deneyimi 17
2.2.1. Kentte yanılsamalar 18
2.2.2. Bugünün kamusallıkları 21
2.3. Bölüm Sonu : Kapatılma ve Homojen Mekan 24
3. HETEROJEN MEKAN AÇILIMLARI **26**
3.1. Açılımlar 27
3.1.1. Barınma eleştirileri 27
3.1.2. *Domus*'tan *Megalopolis'e* 30
3.2. Teorik Yaklaşımlar 33
3.2.1. Üçüncü mekan 33
3.2.2. Delikli mekan 35
3.3. Pratiğe doğru: Alan 37
3.3.1. Alan değişkenleri 40
3.3.1.1. Değişken: Biçimlenme 41
3.3.1.2. Değişken: Eşzamanlılık 43
3.3.1.3. Değişken: Eylem 45
4. 'ALAN' ÇALIŞMALARI: KAMUSAL/ÖZEL İKİLİĞİ ÖTESİ **47**
4.1. TopoTransentegrity 48
4.2. HyperHabitat 49
4.3. Weathers: EOS Serisi 50
5. SONUÇ **53**
ÖZGEÇMİŞ **59**

KISALTMALAR

TOKİ **:** Toplu Konut İdaresi
KDP : Kentsel Dönüşüm Projesi
OMA **:** Office For Metropolitan Architecture

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: İlişkiler 2
Şekil 2.1: Floransa Kalesine Önerilen Ek. 7
Şekil 2.2: Sonsuz İç Tasviri, Carceri VII Numaralı Plaka 8
Şekil 2.3: Şato ve Kasabanın Oluşturduğu Labirentvari Bütünsellik 9
Şekil 2.4: Ortaçağ ve Romantik çağa ait kale-ev anolojileri 11
Şekil 2.5: Caterina Cornaro'nun Doğumu 11
Şekil 2.6: Homojen Mesken: Müller Evi. 12
Şekil 2.7: 18. yüzyılda Kamunun Anahatları 15
Şekil 2.8: İstanbul'un Mega Projeleri 1998-2014: Kamusallık Sorgulaması 17
Şekil 2.9: Kritik Alana Yol Alış. 17
Şekil 2.10: Pasajlar bölgesinden bir pasaj. 20
Şekil 2.11: Kristal Saray'ın açılışında Kraliçe Elizabeth. 21
Şekil 2.12: Demirören AVM içinde Emek Sineması Protestosu 22
Şekil 2.14: Homojen İç'in Halleri 24
Şekil 3.1: Krize Girmiş Kamusal ve Özelde Patlama 26
Şekil 3.2: Kurtuba Camii ve Heterojen Mekan 27
Şekil 3.3: Mimarlıktan Geriye Kalan: Teknoloji 28
Şekil 3.4: Mimarlıktan Geriye Kalan: Teknoloji 29
Şekil 3.5: Slow House 29
Şekil 3.6: Mahremiyet ve Kamusallık Üzerine : The Hague 30
Şekil 3.7: Domus'tan Megalopolis'e Açılma 31
Şekil 3.8: Manga Kissa: Ortak Barınma Pratiği 33
Şekil 3.9: Domus'tan Megalopolis'e Açılma 33
Şekil 3.10: Liminal Ev, Zero Yen House 34
Şekil 3.11: Audience [Seyirciler]. 35
Şekil 3.12: Delikli Mekanda Barınma 37
Şekil 3.13: Educatorium 38
Şekil 3.14: Kunsthal Kesitleri 38
Şekil 3.15: Kunsthal Planı ve Rampada Melezlik 39

Şekil 3.15: Alan ve Değişkenler Kümesi 40
Şekil 3.16: Lucien Freud'un Portresi İçin Üçlü Çalışma 41
Şekil 3.17: Sınır Bulanıklaşması: Blur Building 42
Şekil 3.18: Sürekli Devinim Halindeki İç 43
Şekil 3.19: Sokakta Fluxus Performansı 43
Şekil 3.20: Super Studio 44
Şekil 3.21: Devinim Halindeki Sandalye 46
Şekil 4.1: Alan'ın Umwelt Kümesi Olarak Tasviri 47
Şekil 4.2: Kamusal Alan Denemesi: Topo Transentegrity 48
Şekil 4.3: Ortak Barınma Örneği 50
Şekil 4.4: Atmosferik Evler 51
Şekil 5.1: Örneklere Kavramsal Bakış 54

KENT DENEYİMİNDE ÖZGÜRLEŞME ARALIKLARI OLARAK HETEROJEN MEKAN

ÖZET

Mimarlık, ister vahşi hayvanlara, ister düşmana, ister 'düşük gelirli gruplara', ister 'başkalarına', ister 'doğaya', ister yağmura karşı tarih boyunca kendini 'ötekinden' koruyan bir pratik olagelmiş olsa da, bu çalışmada mimarlığın herhangi bir öteki oluşturmadan varolabilme potansiyellerinin izi sürülür.

Bugün mimarlık kitlesel bir üretim, temsil ve tüketim nesnesi haline gelmiştir. Günden güne mimarlıkla ilgili sorunlar kitlesel iletişim araçlarında ve toplumsal bütünlükler içinde daha çok konuşulmakta ve tartışılmaktadır. Kent içinde yeşil alanlar bir bir spekülasyon alanına dönüşmekte, kentsel mekanın niteliği üzerinden değil rant üzerinden kararlar alınmaktadır. Hızlı üretim-tüketim sistemi, iyi planlanmamış hızlı dönüşümlere yol açmaktadır. En güncel ve tarifi belirsiz konulardan biri olan ekoloji sorunu! dahi ekolojik kent üretimleri biçimine (işlevsiz ecocity'ler) bürünerek yeni bir tüketim ortamı oluşturmaktadır. Tüketim ve güç ilişkilerinin şekillendirdiği kent deneyimi kesintisiz homojen bir mekan örgüsüne dönüşmektedir. Kent hayatı hatta kamusal alan bile 'olay' kavramından uzaklaşmış, alışkanlıkların ve rutinin mekanı olmuştur. Kentte insan 'tüketici' olmanın ötesine geçememektedir.

Tanık olunan bu homojenleşmeye karşın mimarlığın nasıl bir pozisyon aldığı/alacağı ya da almakta olup olmadığı oldukça kritiktir. 'Küreselik etkisinde', kent-kır ayrımının silikleştiği ve yapılı çevre ile doğal çevrenin bir bütün içinde değerlendirildiği ortamda, 'öteki' yaratmadan, kendi mekansallığını değişken kılabilen bir mimarlık mümkün müdür? Mimarlık 'tekil bir nesne'den 'kent, yapı, peyzaj' olan açık bir 'alan'a dönüşebilir mi? Bu tartışmalar kamusal alan/özel alan bir diğer deyişle kent mekanı ve barınma mekanlarının bir bütünsellik halinde açılma potansiyelleri ve heterojen mekan kavramı üzerinden sorgulanacak, kent deneyiminde özgürleşme aralıklarının izi sürülecektir.

Çalışmanın oluşmasında rol oynayan faktörler son yıllarda Türkiye iç gündeminin büyük bir kısmını oluşturan kamusal alan, yeşil alan ve şehir hakkı üzerinden tartışmalara yol açan ‘’kriz’’lerdir. Çalışmanın amacı krizleri kabul edilmiş karşıtlıklar (kamusal alan/özel alan) ekseninde tartışmak yerine, bu karşıtlıkları aşan mekansal arayışlara ulaşmak hedeflenmiştir. Böylece kamusal alanın yüzleşmekte olduğu dönüşüme karşı oluşturulacak direniş kamusal ve özel alanı kapsayacak üçüncü bir mekanda aranır. Bu kapsayıcı mekanda mimarlık edimlerinin güncel düşünce sistemleri üzerinden tekrar düşünülmesi amaç edilmiştir.

HETEROGENOUS SPACE AS LIBERATING INTERVALS WITHIN URBAN EXPERIENCE

SUMMARY

Throughout history, architecture has always been seen as a practice against wild life, nature, enemies or low-income groups; briefly ‘others’. Anyhow, this study aims to trace potentials of ‘architecture without ‘others’’.

Architecture has become a mass production and consumption object which has been critised within mass media and public masses yet still the public spaces and green areas have been rapidly speculated as urban rant strategies by production-consumption chains which gives way to poorly designed and misguided urban areas.

The processes shaped by power and consumption relations forms continous homogenous urban scapes in which urban experience acting within a routine lack of ‘event’, in which urban dweller is obliged to be a consumer.

Today, even the ecological crisis turns out to be huge dwelling constructions in terms of ‘eco-cities’ which becomes abandoned dysfunctional satellite settlements.

At this point it is so critical that how will architecture act opposed to this homogenezation processes of urban experience inside urban scape which is rapidly enclosed as spaced of consumption?

The main intend of the thesis is keeping a position which is not trying to defend public space, it is trying to put forward a way to achieve a different way of dwelling without private and public notions, in another way to achieve all kinds of dualities that architecture has to face.

Within the massive impact of globalisation, boundaries between modern dualities such as urban/rural, public/private and nature/architecture blurring. Instead of thinking between dualities blurring boundaries give way to reach the conception of thirding which can be regarded as ‘heterogeneity’ of urban entities and space itself. The heterogeneity could be a way to a defeat quasi-public spaces by not defending

public space against private ones, but proposing an alternative conception of public and private which means an alternative way to dwell and experience the city with the help of heterogeneous spaces. One of the main reasons of studying this subject is also the crisis of public space we witness today which is also linked to the green areas and city right discussions heavily held by urban dwellers. The solution for solving the public space crisis should be first establishing a perspective over public/private duality.

The aim is to find out a way to liberate urban dweller within hetereogenous urban intervals which are capturing a third way of dwelling.

Is it possible to 'extend' the limits of architecture and find out a way to architecture without 'others'? Is it possible to capture a way of creating heterogeneous spaces which welcomes different groups of people and different ways of dwelling. Thus, the study aims to find out a way of practicing architecture which captures all alternatives beyond fixed spaces, even beyond architecture itself. A 'field' whose entities are constantly changing, which can be considered as infrastructure or programme.

Main theme of the study is the 'Field Theory' which is proposed by Stan Allen, architectural theoretician. In order to analyse 'Field Theory', two main theoretical approaches of two philosophers and one geographer are selected to examine the possibilities of heteregenous field practices. First one is the 'Third Space' of Edward Soja, second one is 'Holey Space' of Gilles Deleuze and Felix Guattari. These two theories are examined in order to get main notions of 'field'.

Thereafter, the study comes closer to the practical approaches by surveying architectural works from the 'field' point of view.

Regarding all the notions gathered from the theoritical and practical approaches the study attains three conceptions; simultaneity, formation and act, which are considered to be the guidelines of 'field' practices. These conceptions also surveyed in three contemporary architectural examples in the last chapter. The aim was to find the common values of each project and try to enforce the guidelines of 'field' practices.

In conlusion, in order to overcome the crisis we are witnessing today, the architecture should extend it’s boundaries and lead a way to an architecture which is not othering but capturing the multiplicities, simultaneities, formation, process, program and act.

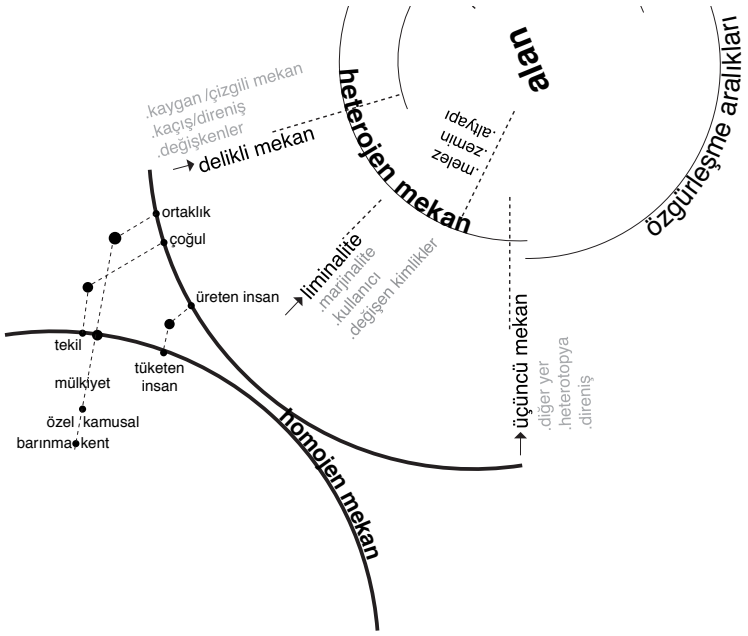
1. GİRİŞ

Bugün mimarlık kitlesel bir üretim, temsil ve tüketim nesnesi haline gelmiştir. Günden güne mimarlıkla ilgili sorunlar kitlesel iletişim araçlarında ve toplumda daha çok konuşulmakta ve tartışılmaktadır. İstanbul'a bakacak olursak kent içinde yeşil alanlar bir bir spekülasyon alanına dönüşmekte, kentsel mekanın niteliği üzerinden değil rant üzerinden kararlar alınmaktadır. Hızlı üretim-tüketim sistemi, iyi planlanmamış hızlı dönüşümlere yol açmaktadır. En güncel ve tarifi belirsiz konulardan biri olan ekoloji sorunu! dahi ekolojik kent üretimleri biçimine (işlevsiz ecocity'ler) bürünerek yeni bir tüketim ortamı oluşturmaktadır. Bu noktada kent mekanının bütünsel olarak tüketim ve güç ilişkileri tarafından şekillendirildiği ve dolayısı ile kent deneyiminin bu ilişkiler dahilinde dönüştürüldüğü söylenebilir. Son 10 yıllık süreçte İstanbul'a bakacak olursak daha çok sosyal konut ihtiyacını karşılamakla yükümlü TOKİ'nin gerekenden fazla sayıda konut üretimi yaptığı, KDP'lerde etkin bir rol üstlendiği gözlemlenirken, genişleyen yetkileri ile devlet arazilerini 'dönüştürmesi' ve bu alanları 3. şahıslara devretmesi mümkün olmuştur. Böylece TOKİ hem kamusal alanı şekillendiren hem de konut bölgelerini dönüştüren bir aktör haline gelmiş, İstanbul kent yaşamını şekillendirilmesinde göz ardı edilemeyecek bir rol oynamaya başlamıştır.

Kentsel mekanların tüketim ve güç ilişkileri tarafından formatlanıyor olması karşısında mimarlığın nasıl bir pozisyon aldığı/alacağı ya da almakta olup olmadığı oldukça kritiktir. 'Küresellik etkisinde', kent-kır ayrımının silikleştiği ve yapılı çevre ile doğal çevrenin bir bütün içinde değerlendirildiği ortamda 'öteki' yaratmadan kendi mekansallığını değişken kılabilen bir mimarlık mümkün müdür? Mimarlık bu ilişkiler bütününden sıyrılıp 'tekil bir nesne'den 'kent, yapı, peyzaj' olan açık bir 'şey'e dönüşebilir mi? Mimarlık pratiği biçim üzerinden ilerleyen bir obje üretimi olmak yerine, çevresini saran dinamik ilişkiler, altyapısal ve doğal süreçlerin etkisiyle total, kullanıcılar için özgürleştirici sunabilir mi? Bu mekan oyuna ve olay'lara imkan tanıyan bir alana, rastlantısallıklar ve karşılaşmalara dönüştürebilir mi? Tüm bu ortam içerisinde alternatif bir mekan yaklaşımı oluşturulabilir mi? Bu

tartışmalar çalışma kapsamında heterojen mekan kavramı üzerinden sorgulanacak, kent deneyiminde özgürleşme aralıkları heterojen mekanın potansiyelleri üzerinden tartışılacaktır.

Bu bağlamda sürdürülen özgürlük arayışı mimarlık üretim biçimlerinin sorgulanmasına sebep olmuştur. 'Kontrol toplumunda' oluşturulan mekanlar internet ortamında kontrol edilen ve kısıtlanan dolaşım alanlarından, 24 saat boyunca izlenen sokakları, ofisleri, alışveriş merkezlerini, normatif kamusal alanları kapsar. 20. yüzyılda bireyin kolektif hak arama mekanı olan olan 'kamusal alan' ve 'sokaklar' bugün gözetim alanıdır; zira gözetim altındaki kamusal alanlar sürekli bir özelleşme ve 'homojenleşme' halindedir. Tez içinde süregidecek olan durum kamusal alanın yitimi ve tasfiyesi karşısında sürdürülen arayıştır. Bu, kamusal alan ve özel alan yerine geçebilecek kapsayıcı heterojen bir mekan tanımının arayışıdır; Henri Lefebvre tarafından 'yaşanılan mekan', Edward Soja tarafından 'Üçüncü Mekan', Michel Foucault tarafından 'heterotopya' olarak adlandırılan yerin arayışıdır; bu yer özel ve kamusalın oluşmasına gebe, ikili düzeni kırabilecek bir sentez, ilişkiler ağıdır (Şekil 2.1). Kamusal ve özel alan arasında farkedilen krizi bir potansiyel olarak görüp, bu krizin mekansal karşılığının aranmasıdır, girişilen arayış Sisifos Söyleni'nden öteye geçmeyecek bir durum olabilir; kamusalın dönüşümü karşısında üstel bir fizikselliğin hayali de olabilir.

Şekil 1.1: İlişkiler.

İktidarın kontrol mekanizmalarından kaçış, değişkenleri, öngörülemeyeni olan çok kodlu heterojen mekanlar sayesinde mümkündür. Bu çok kodluluk için Deleuze'ün 'kaygan mekanı'nın çok merkezli kavrayışı, olaylara uygun bir zemin oluşturur; bireyin kendini kapatılmaktan kurtarmasına olanak tanır. Mimarlığın daimi bir obje yerine özgürleştirici bir alana dönüşmesi Bruno Latour'un ifadesine ile nesne tabanlı düşünce tarzlarının yok oluşu ile mimarlığın şehir ve peyzajı içeren bir bütünü oluşturmalıdır. Dijitalleşme mimarlığı sabit bir mekandan soyutlayıp, hareketli bir bütüne dahil etmektedir. (Latour, 2008) Yeni olaylar, yeni teknolojiler, yeni sosyal organizasyonlar etkisiyle mimarlık üretimi kentin hızı ve gerçekliği ile devinebilen ürün olmaktan çıkıp kullanıcı tabanlı bir sürece dönüşebilmelidir.

1.1. Araştırmaya Yaklaşım ve Yöntem

Son yıllarda kente dağılmış yatay kent platformları, hızlanma dolayımıyla ortadan kalkan mesafeler, ulus-devletlerin silikleşmeye başlayan sınırları, çokuluslu ortaklıklar, yersizyurtsuzluk, vb. mimarlığın kendi 'sınırlarının' sorgulaması için uygun bir aralık oluşturmaktadır. Güncel kent gerçekliklerine bakıldığında kent/kır, iç/dış gibi ikili kavramların özdeşleşmeye başlaması ile problematize edilen kamusal/özel sıkışması ikili düşünce pratiği ile değil, Lefebvre'in mekansal üçlemesi [algılanan - bilinen - yaşanan mekan] ya da Foucault'nun öteki mekanları gibi kurgular ile aşılmaya çalışılacaktır.

Heterojen mekan kurgularının odağında Hegel'in tez-antitez-sentez üçlemesi önemli bir yer oluşturur. Üçüncü terim Hegel'in (2014) ifadesi ile her varlığın kendine özgü bir antitezi olduğunu kendi inkarını içinde barındırır, varlıkların gelişme ve ilerleme içindedir, tez ve antitezin üçüncü kavram olan 'sentez'de birleşir. (Hilav, 2014) Hegel felsefesinin önemi üçüncü terim ve varlığın mutlak değişiminin öneminde saklıdır.

Jacques Derrida'da bu durum, ''karşıtlığa dayanmayan, kutuplarının birbirine *dışsal* olmadığı bir sınır, üçüncü bir cins, üçüncü bir *genos, Geschlect* ya da *khora*[1] ile aşılır. Derrida'daki *khora* düşüncesi her zaman sınırın bir tür kalınlaştırılmasını ya da çoğullaştırılmasını ve (çoğul anlamda) sınırlara çevrilmesini ima eder. Derrida insan

[1] *Khora*, Platon'un üçüncü cins olarak tanımladığı, herşeye gebe olan şeydir. Aynı ile başkayı, sonlu ile sonsuzu, bir ve birçoğunu içinde barındırır. Platon'un khora'sı metafizik bir varlıktır. Iki çeşit varlığın yeterli olmadığı yerde devreye girer, karşıtlıkların ötesine geçmeye çalışır. (Derrida, 2012)

ve hayvan arasındaki sınırı düşünürken bir üçüncü cinse ihtiyaç duyar, bu *khora*'dır. (Lawlor, 2006)

Bergson'un ikili dünyası ise 'fark' kavramı ile aşılır. Deleuze felsefesinde de kullanılan 'fark' kavramı, çokluğun temsil edilmesini olanak tanır. ''Deleuze, böylesi bir fikrin benlik ya da kendiliğe ilişkin ipuçlarını minör bir çizgide geliştirir: Ne kodlara ne de sabit kimliklere indirgenemeyen bir benlik düşüncesi, hareketli öznellikler şeklinde örgütlenen ve olumsuzlamanın dolayımına mahkûm olmayan bir başka fikri sahneler. İşte tam da burada hayvan-oluşlar, algılanamaz-oluşlar birer yoğunluk olarak deneyimde bedenleşirler.'' (Çalcı, 2014) Son olarak heterojen mekana ulaşmak, için Deleuze ve Guattari felsefesinde karşımıza çıkan 'içkinlik düzlemi' kavramı üzerinde durmak faydalı olabilir. İçkinlik düzlemi yaratarak bütünün temsilini öne süren Deleuze için dışarısı temsil edilemeyen; dışsallığın olmadığı yerdir. Bu düzlem ''tüm düşünebilir düzlemlere içkindir, tüm düzlemlerin kaidesidir.'' Deleuze'ün sınırları birbirinin içine geçmiş, kopuk ve çokludur. Geçiş mekanları, bulanık mekanlar sınırların genleşmiş/genişlemiş halidir. Sınırlar katı olsa bile kaçış noktalarının yarattığı çatlaklar ile birbirlerine bağlanırlar. (Zourabichvili, 1994)

Yukarıda farklı düşünürler tarafından 'üçüncü yer/mekan/terim' olarak tariflenmiş durumlar sürekli bir krize [omni-crisis] dönüşen kamusal alan/özel alan sıkışmalarına alternatif üretmek için fayda sağlayacaktır. Kamusal alanın her anlamda her gün bir sıkışmaya maruz kalması yeni bir kamusallığa, yeni mülkiyet, yeni müştereklere evrilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Zira sahip olunan kamusallık normatif bir alana dönüşmüştür. Kent doğası gereği heterojen bir yapı olup homojen zaman ve mekandan uzak bir fiziksellik oluştursa da, kamusal alanların kentli üzerinde dayattığı kurallar bütünü göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca bahsi geçen 'kamusallıkların', farklılıkların birbirinin yerini alabildiği, birbirine dönüşebildiği açık sistemler olma potansiyelleri heterojen mekan teorileri üzerinden tartışılacak, kullanıcıların güç ilişkilerinden sıyrılıp özgürlük alanlarını 'heterojen mekanlar' da kurma potansiyelleri örnek projeler üzerinden sorgulanacaktır.

2. HOMOJEN MEKAN BİLEŞENLERİ

Bu bölümde heterojen mekanın özgürleştirme potansiyellerini incelemek adına homojen mekan kurgularının yarattığı sabitlikler üzerinde durulacaktır. Homojen mekan bir önceki bölümde bahsedildiği gibi rastlantısallığa izin vermeyen, kararlı, tektipleştirici, sabit kapalı sistemleri tarif eder. Bu kapalı sistemlerin temelinde yatan kontrol, hakimiyet ve dışsallaştırma niyetleri mimarinin 'barınak', 'sınır', 'inşa' gibi ilksel kavramlarıyla hemhal olmakla birlikte günümüzde 'mülk edinme' pratikleri, güvenlikli siteleri, güvenlik kameralı kamusal alanları da kapsayan bir bütün halini almıştır. Deleuze, birbiri ardına sıralanan mekanları 'Denetim Toplumları' isimli yazısında kapatılmış-kuşatılmış mekanlar olarak tanımlar:

> ''Foucault "disiplin toplumları"nı Onsekizinci ve Ondokuzuncu yüzyıllara yerleştirmişti. Bu toplumlar doruk noktalarına Yirminci Yüzyıl başlarında varmışlardı. Bu toplumlar, geniş ve yaygın kapatıp-kuşatma mekânları düzenlemeleriyle ayırdedilirler. Birey hiç durmadan, her biri kendi yasalarına sahip olan bir kuşatma mekânından öbürüne geçer; önce aile; sonra okul ("artık ailende değilsin"); ardından kışla ("artık okulda değilsin"); en sonunda da fabrika; arasıra hastane; olasılıkla hapishane, yani kapatılmış-kuşatılmış çevrenin en önde gelen örneği.'' (Deleuze, 1992)

Deleuze'ün yazısı bireyin sürekli form değiştiren denetim sistemi karşısında nasıl bir pozisyon alacağı ile ilgilidir. Foucault'dan devraldığı aile, okul, hastane, hapishane gibi homojen mekanları birey için kesintisiz bir kent deneyimi olarak görür.

Bir yandan da kent deneyiminin sadece disiplin kurumlarının içinde sürdüğü söylenemez. Deleuze'ün sözünü ettiği kuşatılmış mekanlar Sola Morales (1996) için ''müzeler, stadyumlar, alışveriş merkezleri gibi mekanların yarı-özel içleri'' de kapsar. Doğal olarak bu ortamların çevreleri ile kuracakları akış ve ortaklıklarla yeni kent düzeni ve yeni mimarlığın ilişkisinin yeniden kurgulanması gerekir. (Ignasi, 1996) Gerek Deleuze, gerek Foucault ve Morales'in sözünü ettiği kuşatılmış ve kapatılmış mekanlar bütünü 'homojenleşen' kent deneyimini oluşturur. Formatlanmış ilişkiler bütünüdür. Kullanıcının sadece verilen olasılıklar içinde seçimler yaptığı, arzularını gerçekleştiremediği yerdir. Heterojen olmayan mekan, rizomları olmayan, çokluğu olmayan mekandır. Heterojen deneyimlenerek

keşfedilirken; homojen mekan öngörülebilir olan mekandır, kullanıcıların ne yapacağı belirlidir, özgürlük bir yanılsama halini almıştır.

Bugün kentin homojen mekanla[2] çevrilmesi bir sürü alanda kendini var ediyor; kentte açık alanlar, kamusal/özel alanlar gitgide bir kapatılmaya doğru yol alıyor; heryer içleştiriliyor, ilişkiler çarpıklaşıyor. Bu karmaşık durumu çözümlemek için öncelikle tarihsel 'kapatılma'lara göz atmak gerekmektedir, daha sonra modern barınma biçimleri, modern ve güncel kent deneyimi incelenecektir.

2.1. Kapatılma ve Dışsallığın Oluşumu

Mekanın homojen oluşu ''homeostatik'' denge ile ifade edilebilir; homeostasi hayatta kalma içgüdüsü ile dengenin sabit tutulmasını, yabancı olan maddelerin dışarıda tutulmasını sağlayan, sabit bir odak etrafında şekillenmiş dışsallaştırıcı bir sistemdir.

Mimarlık ve kapatılma ilişkisinin kökeninde de ilkel bir *'dışsallık'* pratiğinin yattığı, homeostatik bir denge arayışı olduğu söylenebilir. Diyaloğa değil, tahakküme dayalı bir içgüdü sebebiyle oluşan *dışsallık*, insan ve doğa ilişkisinin temelinde diyalog değil bir güç ilişkisinin yatması sebebiyle oluşmuş; insanın doğayı dışarda bırakmak istemesi ile doğmuştur. (Erzen, 2006) Levinas 'dışsallığın' çevre adını verdiğimiz bütünlük olduğunu söylerken, insanın kendi dışında olan bir dışsallık fikrine sahip tek varlık olduğunu öne sürer çünkü insana özgü olan düşünme eylemi dışsallığın farkında olmaktan ve bu bütünlük içinde kendi benliğine dönebilmekten geçer. (aktaran Erzen 2006) Üzerinde durulan dışsallık korunan bir 'içi' zorunlu kılar; ki bu mülkiyet[3] edinmek ile başlayan süreç boyunca evrilen bir 'içtir'. Rowe (1978) bu süreci sınırsız bir zeminde kendi alanını işaretleyen ve duvarlarla kapalı homojen bir alan yaratan insan kendi tarihini oluşturması olarak yorumlar.

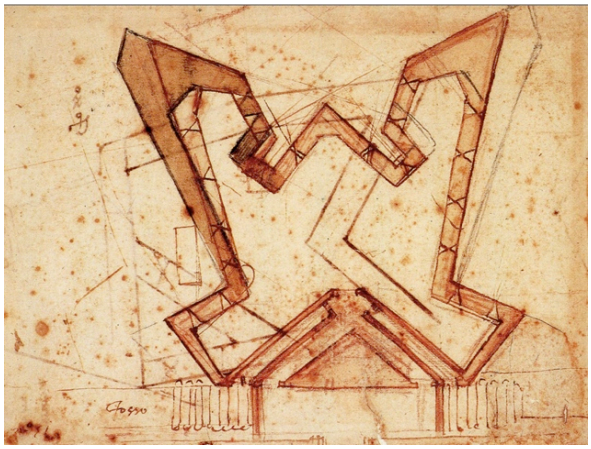
---

[2] Tez boyunca Deleuze ve Guattari felsefesine atıfta bulunarak tekrarlanacak olan 'çizgili mekan' 'homojen mekan' olarak, 'kaygan mekan' ise 'heterojen mekanın' limiti olarak kabul edilmiştir. Bu durumda tez içinde homojen:yumuşak, heterojen:formatlanmış denkliği kurulabilir.Farklı karakteristiğe sahip bu mekanlar birbirlerine dönüşme potansiyeli taşırlar. (Gilles Deleuze, Felix Guattari 2008)

[3] İnsan türünün çoğalmasının doğal bir sonucu olarak tarım doğmuş, tarım yapılan toprağın üzerinde barınma hakkı (ihraz) mülkiyete dönüşmüştür. Hobbes'un mülkiyet öncesi dönemi tanımlarken herkesin ihtiyaç duyduğa hakka sahip olduğunu, adalet ya da adeletsizlik gibi bir değerlenme mekanizması olmadığını ifade eder. (Proudhon, 2011) Lefebvre'in ifadesi ile ''toprak mülkiyeti düzenin ve eylemin simgesi, monarkın seçkin mülkü halini alır.'' (Lefebvre, Kentsel Devrim, 2011)

İktidar içinse homojen mekan, bireyin kontrol altında tutulmasına aracı olan kapatılma mekanizmalardır. Mimarlık ve kapatılma ilişkisinin tarihsel olarak izi sürüldüğünde karşımıza kapatılan 'iç mekanlar' çıkmaktadır. Bu nokta oldukça kritiktir çünkü günümüzde herhangi bir 'iç' ve herhangi bir 'dış'tan bahsetmek mümkün değildir, 'iç' ve 'dış' birbinin yerine geçmekte, bir ilüzyona dönüşmektedir. Bu sebeple kapatılmanın günümüz koşulları altında yeniden tanımlanması gerekmektedir.

İnsanlık tarihi incelendiğinde mimarlığın baskın güce hizmet etme amaçlı araçsallaştırılması göze çarpan bir olgudur. Robert Harbison (1991), Michelangelo'nun 1528 yılında Fransız ordusundan gelecek saldırıya karşı Floransa kalesine ek olarak önerdiği kapı ve silah depolarının Fransız işgalinin beklenenden önce gerçekleşmesi dolayısı ile inşa edilememiş olduğunu öne sürer. (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Floransa Kalesine Önerilen Ek (Michelangelo, 1528).

Bir tahakküm mekanı olan kalenin yanı sıra 'hapishaneler' de Aydınlanma fikri ile birlikte mimarlık disiplininde yer etmeye başlamıştır. Bu örneklerden ilki Michel Foucault tarafından bir disiplin mekanizması olarak ele alınan 'Panoptikon'dur. Bir düşünür olan Jeremy Bentham tarafından 1785 yılında tasarlanan Panoptikon, merkezde bulunan bir gözetleme kulesi etrafına hücrelerin halka şeklinde dizildiği gözetime dayalı bir hapishane sistemidir. Çalışmalaında dil, mekan ve hapsetme arasındaki bağlantının izini süren, 'öteki' olan deliler, hastalar, suçluların 'normalleştirilmek' için üretilen öz-denetim ve öz-baskılama kurumları olarak hapishaneler ve diğer disiplin mekanlarını incelemiş olan Foucault'ya göre aydınlanma 'insan'ı var etmiştir. Modernitenin 'otonom insanı' kendini doğadan, 'ötekinden', kendi benliğinden soyutlayarak yeni bir öz-tanımlamaya girişmiştir.

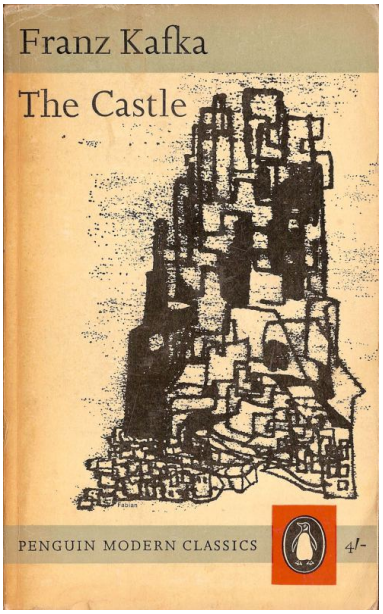
Foucault (Foucault, 1995) 18. yüzyıla ait başka bir üretim ve gözetleme tasarısı ise Ledoux tarafından önerilen Chaux kentidir. Ledoux'nun 1775 yılında tasarladığı Chaux üretim şemasının kentleşmiş halidir. Merkezi konumda bulunan yönetici evi, hiyerarşik gözetim ve gücün konumlanışını simgelemektedir; Panoptikon'dan farkı etrafa dizilmiş evlerin gözetimini engelleyen ağaç dizisidir. (Harbison, 1991)

Görünen o ki, Aydınlanma düşüncesi ile gelişen idealist dünya dışsalcı bir söylemi içinde barındırır. Bu idealizme karşı çıkanlardan biri 18. yüzyıl ortalarında Giovanni Battista Piranesi'dir. Andreas Huyseen (2006), Piranesi'nin hapishane *(Carceri)* gravürlerinin Aydınlanma düşüncesinin karanlık tarafını temsil ettiğini, ve bu temsilin bir modernlik eleştirisi olduğunu ifade eder Huyssen 'dış'ı olmayan sonsuz 'iç'in tasvirleri olarak yorumladığı bu çizimleri romantik çağın gömüleceği modern iç dünya olarak değerlendirir; bu anlamda Piranesi'nin çizimlerini modernliğin çelişkili noktalarından biri olan iç/dış kopuşunun habercisi olarak yorumlamak mümkündür (Huyssen, 2006) (Şekil 2.2).

Şekil 2.2: Sonsuz İç Tasviri, Carceri VII Numaralı Plaka (Piranesi, 1760).

Piranesi'nin çizimlerindeki muğlak ama mutlak kapatılma Kafka ''Şato'' romanında tarifler. Sis ve karanlık kaplı bir tepede belirli belirsiz görülen şato tarafından yönetilirler, şatonun varlığına dair kesin bir kanıt yoktur, şatoya gitmeye yeltenenler için şato daha da uzakta gözükür, kasaba sona ermez, şatoya ulaşılmaz. Şato bir labirente dönüşen kasabada her yere sinmiştir, ama hiçbir yerdedir. Kasabalılar ufukta hayal meyal gördükleri şato ile birlikte içinden çıkılmaz bir kapatılma altındadır, ancak bunun farkında değillerdir (Kafka, 2006) (Şekil 2.3).

Şekil 2.3: Şato ve Kasabanın Oluşturduğu Labirentvari Bütünsellik, 1926.

Yukarı bahsedilen hapishane ve kale gibi dışsallaştırma niyeti açık olan mekan organizasyonlarının modern zamanlara yaklaşıldığında yorumu daha muğlak bir kapsayıcılığa dönüşmüştür.

2.1.1. *Nomos*'tan *Monad*'a

bırak, şehrin iğrenç kalabalığı gitsin,
yesin kamçısını hazzın sefil çümbüşte;
toplasın acı meyvesini nedametin
sen gel, derdim, ver elini bana, gel şöyle

İçe Kapanış, Charles Baudelaire

Bu bölümde barınma pratiğinin temelinde yatan homojen ve 'ötekisiz' mekan yaratma pratikleri, ve modern zamanlarda sahip olduğu kapalı yaşam kurgusu üzerinde durulacaktır. tartışma modern dünyada kamusal mekandan uzaklaşmış yine de kent deneyiminde önemli yer tutan 'barınma' pratikleri üzerinden yürütülecektir.

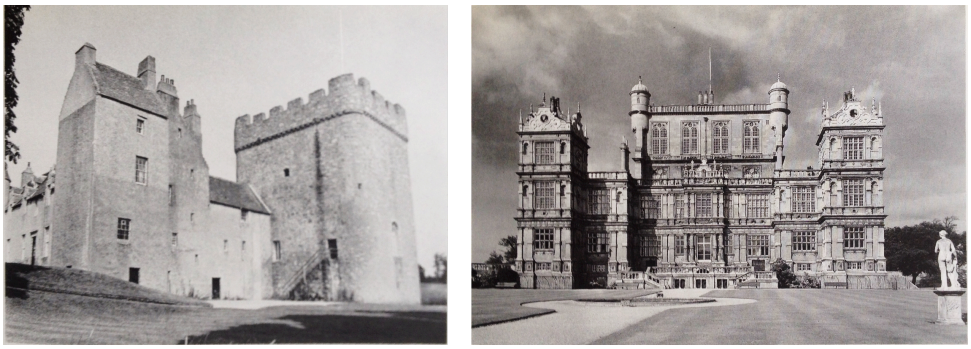
Barınma pratiği gün geçtikçe kamusal alana dahil olmakta, kamusal alan da gün geçtikçe barınma pratiğinin içine geçmektedir.

Mimarlık tarihinin içine sinmiş olan 'barınma' Norberg-Schulz gibi teorisyenler tarafından, insanın çevresi ile anlamlı bir ilişki kurması, kendini varedebilmesi olarak tanımlanır ya da Heideggerci söylem dahilinde barınmanın yaşamın her anına sızdığı, doğuştan ölüme kadar herşeyin barınma olduğu öne sürülmüştür. (Schulz, 1993) Buna karşın insanın 'barınarak' kendini var ettiği kabulü kendini mülkiyet, barınma, rant üçgeninde kenti hiyerarşik bir baskı aracı olmaya zorladığı da söylenebilir.

Barınmaya atfedilen bunca değer Michel Maffesoli tarafından ''Göçebelik Üzerine'' adlı kitapta sorgulanır. Maffesoli, sanılanın aksine yunan dünyasının bir şehirde kökleşmek ile bağımsızlık, yani *kozmopolitizm* arasındaki mevcut diyalektik üzerine kurulu olduğunu ifade eder. Romalıların yerleşik olmayanlara karşı duydukları korkunun devlet için tehlikelere karşı bir koruma kalkanıdır çünkü modernite tarafından karanlığa gömülen *göçebelik* 'modern devlet formunun karşıtıdır', kapatılma, normalleştirme, terbiye bilgi ve iktidar kitlelerin evcilleştirildiği modernite boyunca bir diyalektik içinde karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen kavramlardır. (Maffesoli, 2008)

Bir yandan da kaleleşmiş evler ya da evleşmiş kaleler gibi Ortaçağa özgü biçimler evin 'dışsal' yapısını temsil eder. Harbison (1991) kale formundan evrilmiş evler üzerine örneklemeler yapar. Erken Ortaçağ evinde kale oluşu ve sahip olduğu cam yüzeylerin çokluğuna rağmen Romantik çağda kale olmaya öykünen Jakoben evi, modern geleneğin içine sinmiş homojenize mekan kurgusunun köklerini açığa çıkarmaktadır (Şekil 2.4). Bu ilişki Maffesoli'nin ifadesi ile 'bireyselci kapatılmanın' formları olan şatolar, kuleler, modernitenin kurumları olan aileye, cezaevine, eğitime, hastaneye, psikiyatriye dönüşür şeklinde açıklanır. (Maffesoli, 2008)

Bu noktada evin içinin 'dışındaki kamusallık' ile ilişkili olduğu; eve ait kamusallık ve mahremiyet kavramı çağın koşullarına göre değişitiği söylenebilir. Üretimi, ticareti, kamusal ilişkileri, akrabaları, hizmetçileri, çalışanları ve iş ortaklarını geniş ortak alanlarda barındıran Orta Çağ evinde mobilyanın dönüşümü ile farklı ihtiyaçlar karşılanabiliyorken kalabalık gruplar halinde vakit geçirilen bölüntüsüz ev planının

Şekil 2.4: Ortaçağ ve Romantik Çağa Ait Kale-Ev Anolojileri.

bölümlenmeye başlaması ile ortaya çıkan odalar modern 'birey'in kabuğu haline gelmiştir (Şekil 2.5). 19. Yüzyılda ev ve kamusallık kavramları tekrar birbirinden ayrışmış ve bu kavramlar bir kutuplaşmaya dönüşmüştür. Ortak alanlarda geçirilen vakitler azalmış, birey odasında yazı yazan ve okuyan bir özneye dönüşmüştür.

Şekil 2.5: Caterina Cornaro'nun Doğumu, Anonim, XVI. Yy.

Modern insanın modern konut içine çekilmesi durumu da ayrı bir kapatılma biçimi olarak değerlendirilebilir. Teber (1999), zamanla sokaktan çekilen modern insanın sığınağı olarak biçimlenmeye başlayan 'ev'i ''penceresi kapısı olmayan bir *varlık/mekan* olan 'monad[4]'a benzetir''; ''Modern insan aydınlandıkça, kendi psişik durumlarına, melankolilerine uygun monad tipi kapalı *varlık/mekana* sığınmaya başlamıştır.'' Ortaçağ'da hücreye kapanma istenciyle paralellik gösteren bu

[4] Teber'in metninden alıntı: ''Homo Sapiens'in evrimleşme süreci içinde bireysel ruhsal atomlaşmanın metaforik anlatımı Leibniz (1646 - 1716) monad tanımıyla geliştirmiştir.'' (Teber 1999)

kapanmanın ardında otoriteden kaçış ve bireysel yalnızlık istenci yatmaktadır. Fakat bu isteğin oluşmasının altında ne gibi sebepler yatmaktadır?

Dönemin göze çarpan mimarlarından Adolf Loos 'modernite ve mesken' ilişkisini kamusal alanın yıkıcı güçlerine karşı koruyucu bir sığınak olarak ev kavramı üzerinde temellendirir. Heynen (2011), Loos ve ev mimarisini bir iç mekanlar bütünü olarak tanımlar. Mesken ancak iç mekanda varlığını sürdürebildiği için ''ev dış dünyadan korunur'', ''kamusal dış dünya ile benzersiz iç dünya arasında bir ayrım yapılmadır.'' Loos'un mimarisinde kamusal alan/özel alan yani 'iç' mekan ve 'dış' mekan arasındaki fark mimarlık pratiğinin ekseninde yer alır. 'İç' ve 'dış' arasındaki fark onun için mimarlığın özgürleştiği yerdi. İçsel deneyim ile dışsal dünya arasında oluşan çatlak gibi ev sahipleri ve konuklar, kadınlar ve erkekler, aile üyeleri ile çalışanlar arasında oluşan çatlakları düzenleme erki mimara bırakılmıştır. Bu eğilim mimarın mekanları düzenlemekle kalmayıp, ilişkileri de düzenlendiğinin bir göstergesidir. (Heynen, 2011) Müller evinde pencereler dışarı bakmak için değil, sadece dışarıdan ışık almak için kullanılır. Kanepede oturan kişi dışarıya değil, içeriye yönelir. Bilinçli olarak dış ile iç arasında bir kopuş var edilir; Loos mimarlığı bir 'örtü' olarak kullanır, bu örtünün altında bedenleri sarmalayan iç mekanlar bütünü sunar (Şekil 2.6).

Şekil 2.6: Homojen Mesken: Müller Evi (Loos, 1930).

Loos mimarisinde karşımıza çıkan moderniteye ait 'iç' toplumunun mahremiyet ve aile hayatı inşası olarak kabul edilebilir. Bu inşa kökeninde bir kontrol arzusu yatan, çekirdek aile kavramını da bir kontrol mekanizması olarak kullanan bir sistem olarak yorumlanabilir. Modern kent deneyiminde evden çıkan yani aile denetiminden çıkan kişi için iktidarın yarattığı denetim mekanizmaları ile baş etmek, belki de eve tekrar geri dönmek gerekiyordu. Sennett (2013), modern kentte özel yaşantı ile sosyal

yaşantı arasında, benlik ve kent arasında olduğunu söylemektedir. Bu bir açılma korkusunun tanısıdır; ‘’dökme camla kaplı dış duvarlar, yoksul semtleri, kenti geri kalan kısmından ayıran anayollar, koğuş tarzı siteler’’ tutsaklık ve denetim mekanizmalarıdır. (Sennett, 2013)

Modern kentin özne üzerinde yarattığı kapatılma hissinin nedenini modernizmin ilk sosyoloğu olarak kabul edilen Simmel ‘’Metropol ve Zihinsel Yaşam’’ adlı makalesinde 19. yüzyıl kentinde nesnel dünyanın kontrolsüz büyüyüşünü, hızını, çoğulluğunu, görsel yükünü, öznede beliren ‘usanmışlık sendromu’ ile ilişkilendirir. Yeni metropolde özne ‘*agorafobik*[5]’ kaçınma davranışı etkisi altında zevk peşinde koşmayı bırakmış, iç dünyasını zenginleştirecek entellektüel aktivitelere yönelmiştir, zaten dışarıda olan her şey ona ‘aynı ve gri’ görünmektedir; bu yönelim aydın zümrenin doğuşunun önünü açmıştır. Çağın entellektüel özü yüzyıllardır eşitsizlik üzerine kurulu dünyada artık ‘bağımsız’ bireylere dönüşmek istediğini anlamıştır; zira bu durum 18. yüzyılda din ve devletle bağını çözmeye başlayan hareketin devamı olarak yorumlanabilir. (Simmel, 1996)

Dolayısı ile modern anlamda kentin, ‘‘toplumsal ilişkilerin özünü inşa eden’’, ‘karşılıklı varoluşun’, mübadelenin, ‘farklılıkların ortaya’ koyduğu, özel/kamusal, açık/kapalı gibi ‘’kalıcı karşıtlıklar’’ı barındırdığı ifade edilebilir. Kentte ‘karşıtlıklar’ modern kenti deneyimini özetleyen bir durumdur; canlanan kent karşısında sığınılan ev. Buna karşın bir yandan da sığınılan evin geçmişte kaldığını, yurt/yuva, barınma/varolma köktenciliği yerine Avrupa Kentlerinin bombalanması ile ev kavramının sonunu gelindiğini savunan Adorno[6], şöyle der:

---

[5] Modern kentin patolojisi Zola’dan Baudelaire’e işlenmiş bir konudur. Kent mekanında değişen sosyal politik yaşam *hysteria, claustrophobia, agoraphobia* gibi ruhsal hastalıklara sebep gösteriliyordu, 1880 *neurasthenia* hastalığının tanısını ortaya koyan Georg Miller Beard bu hastalığı ‘modern hayatın zihinsel hastalığı’ olarak tanımlıyordu. (Vidler, 2000)
Simmel tarafından nesnelerle fazla temasta bulunmaktan duyulan korku olarak nitelendirilmiştir. Modern hayata özgü gelen para ekonomisi altında ya da ‘dışsal veçhelerin altında nesneleşmesinin en uç biçimi olan kentsel varoluş, birey ile toplumsal çevresi arasında bir mesafe ihtiyacı doğurur. (Simmel, Modern Kültürde Çatışma 2003)

[6] Adorno bu eleştirilere paralel olarak ev kavramının mülkiyet ve güç ilişkileri içinde önemli bir yere sahip olduğuna işaret eder. ‘’Bugün bireyin kendi mülkü karşısında düştüğü zor durum biraz olsun gösterir bu- hala herhangi bir mülkü kalmışsa tabii. Oynamak zorunda olduğumuz oyun şudur: Artık özel mülkiyetin kimseye ait olmadığını, çünkü tüketim mallarının bu kadar bollaştığı koşullarda hiç kimsenin bunların kısıtlaması ilkesine tutunmaya hakkı olmadığını, ama yine de sırf mülkiyet ilişkilerinin körce sürdürülmesine hizmet eden o bağımlılık ve muhtaçlık durumuna düşmemek için bile kişinin bazı şeylere sahip olmak zorunda olduğunu görmek ve dile getirmek.’’ (Adorno, 2007)

> ‘’İçinde büyüdüğümüz geleneksel evler çekilmezleşmiştir: Orada yaşanan her konforun bedeli bilgiye ihanettir bugün, en küçük sığınma duygusuna bile aile çıkarlarının küflü kokusu karışmaktadır. Bir tabula rasa üzerinde inşa edilen o modern, işlevsel konutlarsa, uzmanların zevksizler için imal ettiği, içlerinde yaşayanlarla hiçbir bağlantısı olmayan yaşama kutularıdır, ya da yolunu şaşırarak tüketim alanına girmiş fabrika tesisleri- zaten sönüp gitmiş olan bağımsız varoluş özlemine taban tabana zıttır bütün bunlar.’’ (Adorno, 2007)

Modern barınma biçimlerinde üzerinde bir simetrik güç olarak kent gerçekliğinin etkileri kaçınılmazdır. Bu bağlamda barınmayı tarihsel bir eksende değerlendirirken Ortaçağ, modern ve bugün için ‘barınma’ kavramının aynı şeyi ifade etmesi ve aynı temelle ilişki kurmasını beklemek ve pratiği bu temel üzerinden inşa etmeye çalışmak yerine anlamı yeniden kurgulamaya çalışmak daha anlamlıdır.

Bugün metropolitan barınma parçalanmış, dağılmıştır, bir yok oluştur. (Sola-Morales, 1997) Özel alanın simetriği ve olarak yorumlanan ‘kamusal’lık düşünüldüğünden çok daha karmaşık bir konudur. Bu noktada kamusallık fikrini incelemek yerinde olacaktır.

2.1.2. Modern dünyada kamusal alanın oluşumu

Antik Yunan *polis* yaşantısında sadece hane ‘hakimi’ için *polis*te siyasal ifade hakkı tanınıyordu, hane içinde bir eşitlikten söz edilemiyordu, Antik Yunan’da hernekadar bürokrasi olsada, ‘devlet’ yerine kendini ‘dışarı’ ile ilişkileri düzenleyen bir site aygıtı vardır. Antikitedeki özel alan (*oikos* [ev] içi) agora arası ilişki Roma ile farklı zeminlere oturur. Güçlü bir devlet yapısı simgeleyen Roma’da kamusal alan devletin örgütlenme alanıdır, devletin varlığı kamusal ile özeli ayırt etmeyi gerektirir. Ortaçağ’da ise ev içinde sınırlandırılan seküler özgürlük alanına dönüşmüştür; feodal beyin dinsel yetki alanındansa insani etkinler özel alana sokulmuştur.

Kitle toplumun ortaya çıkışıyla [kent içinin hem üretim hem tüketim mekanı haline gelişi ile] toplumsal kamusal alanda kendini ifade etmeye başlamıştır. Modern toplumda ‘kamu’ insan eseri bir dünyada ortak meselerle olduğu kadar insani yapıntıyla da ilgilidir ve ortaklığı temsil eder. Kamusal alanda herşey ‘mümkün olan en geniş aleniyet’e sahiptir. Özel alan ise ‘başkalarının’ olmadığı yeri, dolayısıyla başkaları tarafından farkedilmeyen mahremiyete. Bu iki ‘yer’ varlıklarını birbirlerine borçludur. Toplumsalın ortaya çıkışı ile farklı bir kamusallık doğar, toplum

mensupları artık tek bir aileye aitmiş gibi görülür. (Arendt, 2013) Kamusal alanın sahip olduğu değişim Arendt tarafından şöyle ifade edilir:

> ‘’Yaşamın özel ve kamusal alanları arasındaki ayrım, en azından Antik kent devletinin ortaya çıkışından beridir birbirlerinden farklılaşmış ve ayrı olan [iki] zatihete, hane alanı ile siyasal alana karşılık gelmektedir; ama ne özel ne de kamusal nitelikte olan toplumsal alanın tezahürü, tam söylersek, kökeni modern çağın doğuşuna dayanan ve siyasi biçimini ulus devlette bulan görece yeni bir fenomendir.’’ (Arendt, 2013)

Kamusallığın Yapısal Dönüşümü isimli çalışmasında kamusal ve kamu sözcüklerinin yarattığı bunalıklıktan bahseden Habermas, kamusalın devletin kurumlarını barındırdığını ifade eder; bu alanın da Foucaultcu bir dışlama üretebilmesi için kamusallığın biçimlendirilmesinde kurucu role sahip bir grubun mevcudiyetinin şart olduğunu söyler. Foucault’nun yapılandırıcı görev üstlenmiş bir grubun kurallarının ‘’kendi ötekisini inşa eden dışlama mekanizması’’ olarak değerlendirdiği burjuva kamusalı Habermas tarafından Burjuva toplumunun yükselişi ile aile mahremiyetinin kutsallaşması ve genişletilmesi gibi kişisel mahremiyet alanlarının önem kazandığı bir araç olarak değerlendirilir.[7] (Şekil 2.7). (Habermas, 2014)

Şekil 2.7: 18. yüzyılda Kamunun Anahatları (Habermas, 2014).

[7] Aynı metinde belirtilidiği üzere aristokrasi erkinden kaçmaç için kapalı kapılar ardında davet düzenleyen burjuva yavaş yavaş elde ettiği ticaret alanı ile egemen güce karşı güçlenmiş, kamusal alanı aristokrat erkten koparmayı başarmıştırç Burjuva topluluğu edebiyat ile kendisine özel bir ilişki alanı yaratmış, bu alanı kendi deneyimleri ile doldurmaya başlamıştır. (Habermas 2014)

2.1.3. Kamusallığın yitimi: Yeni bir kavram ihtiyacı

Berman'a göre modern bireyin yalıtılmışlığı, penceresiz monadlarda yaşayan yığınlara dönüşmesi 1970'lerde kamusal alan fikrinin çöküşü ile hızlanmıştır. (Berman, 2008) Kamusal alan ile özel alanın farklılık üretimine yol açmayıp,

aynılığın işlevselleştiriliği yerler olarak kabul etmek ve temel farkı mülkiyet ile ilişkilendirmek mümkündür. (Tanju, 2009)Peki özel alanı var eden kamusal alanın ortadan kaybolması ile özel alan pratiklerin de bir değişim beklemek mantıklı mıdır? Kamusal alanın yitimi ile ona karşıt bir söylem haline dönüştürülen özel alanın da anlamını yitirdiğini söylenebilir. Kamusal alanın ortadan kalkışındaki bu son evreye özel alanın da tasfiyesinin eşlik ediyor olması muhtemeldir.

Bu durumda toplum başka türlü bir kamusallığa itilir: ''ortak alana''. Hardt ve Negri tarafından ortaya atılan bu kavram antikapitalist eleştiri için bir başlangıç noktasıdır. Ortak alanların son zamanlarda öne çıkması gittikçe kapatılan kamusal alanların, özelleştirme hareketlerinin, mekansal denetim ve gözetim mekanizmalarının iktidar tarafından etkin kullanımdan kaynaklanmaktadır (Şekil 2.8) Ortak alanlar ile kamusal alanlar arasındaki fark devletin gücü ve kamu yönetimi ile ilgili bir meseledir. 'Kentleşme tarihi boyunca kamusal mekanların ve kamu yararının temin edilmesi, ister devlet ister özel şirketler eliyle olsun, kapitalist gelişme için vazgeçilmez olmuştur.' Kamusal mekanın kim tarafından yönetileceği her zaman bir mücadele konusu olmuş, bu alanlarda özgür hareketler (yakın zamanda Atina Sintagma Meydanı, Kahire'de Tahrir Meydanı, Barselona'da Plaza de Catalunya) sahne almış olsa da, devlet tarafından acımasız temizlenme faaliyetleri de görülmüştür. Tam da bu noktada ortak alan bu mücadeleden dinamik ve kalıcı olmayan bir ilişki biçimi olması dolayısıyla sıyrılır. Ortak alanın özündeki ilke 'toplumsal grup ile bir ortak alan olarak kullanılan çevre unsuru arasındaki ilişkinin hem kolektif hem de gayri ticari' olmasında yatar. [8] (M. Hardt, A. Negri, 2012)

---

[8] Kenti şekillendiren temel etken iktidarın kitleleri denetleme ve bir yandan da kendi simgesel mekanını üretme isteğidir. Bu istek kamusal alan yerine 'ortak alan' ya da şehir hakkı kavramlarını doğurmuştur. Bugün kentte gerçekleşen büyük ölçekli kararlar, büyük bir hızla yapılan büyük projeler şehirdeki özneleri dolaysız bir biçimde etkiler. 'Şehir hakkı' şehirdeki kaynaklara erişebilme hakkı değil, şehrin biçimlenişinde söz sahibi olmak demektir. Bireysel olmayıp kolektif olan bu hak insan hakları için oldukça temel bir haktır ancak zamanla şehir hakkı özel veya yarı özel grupların eline riskini taşır. (Harvey, 2012)

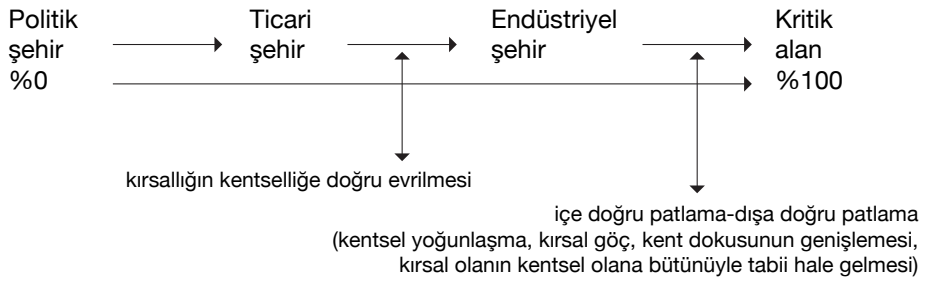
3. Boğaz Köprüsü
3. Havalimanı
Akasya Acıbadem
Aksaray Meydan Düzenlemesi
Ataşehir Finans Merkezi
Ataşehir Mimar Sinan Camii
Avrasya Tüneli
Ayazma Kentsel Dönüşüm Projesi
Ayvansaray Kentsel Yenileme Projesi
Bakırköy 46
Beşiktaş Vodafone Arena
Beykoz Teleferik Projesi
Bio İstanbul
Bosphorus City
Çamlıca Camisi
Çamlıca Tepesi Tv Radyo Kulesi
Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada)
Emek Sineması
Eyüp - Sütlüce Teleferik
Fenerbahçe - Kalamış Yat Limanı
Fenerbahçe TCDD Arazisi - Marina
Fener - Balat Kentsel Yenileme Projesi
Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi
Galataport (Salıpazarı Kruvaziyer Liman Alanı)
Gaziosmanpaşa Sarıgöl Kentsel Dönüşüm Projesi
Haliç Metro Geçiş Köprüsü
Haliç Yat Limanı ve Kompleksi Projesi (Haliçport)
Haydarpaşa Garı ve Liman Dönüşüm Projesi
İkitelli Şehir Hastanesi
İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi İhyası
İstanbul Sarayları
Kabataş Ulaşım ve Aktarma Merkezi
Kanal İstanbul
Kanal Riva
Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi
Küçükçekmece İç-Dış Kumsal Kentsel Yenileme Projesi
Kuşdili Çayırı
Kuzey Marmara Otoyolu
Majik Sineması ve Maksim Gazinosu - Otel Projesi
Maltepe Dolgu Alanı Düzenleme Uygulama Projesi
Marmaray
Mashattan
Maslak 1453
Mecidiyeköy - Çamlıca Teleferik Projesi
Msgsü Çağdaş Sanat Müzesi
Okmeydanı Kentsel Dönüşüm Projesi
Onaltıdokuz Kuleleri
Quasar İstanbul (Tekel Likör ve Kanyak Fabrikası)
Rumeli Hisarı Mahalle İhyası
Rumeli Hisarüstü - Aşiyan Sahil Teleferik Projesi
Sancaktepe Şehir Hastanesi
Şan City
Sarıyer Derbent Kentsel Dönüşüm Projesi
Sarıyer Tekne Park
Seaport
Sivriada Projesi
Süleymaniye Kentsel Dönüşüm Projesi
Sulukule Kentsel Yenileme Projesi
Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi
Tarabya Tekne Park
Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Projesi
Tema İstanbul
Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi (Mall Of İstanbul)
Torun Center (Ali Sami Yen Stadı)
Tuzla Marina Projesi
Üsküdar Meydan Düzenlemesi
Vialand
Viaport Venizia
Yedikule Bostanları Yenileme Projesi
Yeni İstanbul Projesi
Yenikapı Dolgu Alanı
Yenikapı Transfer Noktası ve Arkeopark Alanı
Zorlu Center

Şekil 2.8: İstanbul'un Mega Projeleri 1998-2014: Kamusallık Sorgulaması (SMD, 2014).

Ortak alan devlet erkinin olmadığı yatay bir örgütlenme biçimi olarak ele alınır. İçinde toplumsal bir dayanışma, etkileşim barındırır, bir öz-örgütlenmedir.

2.2. Günümüz Kent Deneyimi

Lefebvre ''Kentsel Devrim'' adlı çalışmasında bir virtüellik, bir ufuk olarak nitelendirdiği yeni toplumsalın yani 'kentsel toplum'un yol aldığı sürecin sonunu 'kritik alan' olarak tanımlar. Kritik alan, ''kırsal olanın kentsel olana bütünüyle tabii hale gelmesidir'' (Şekil 2.9). Lefebvre'in öngörüleri arasında bu sürecin hem meskenin sonunun hem de mekan ve karşıtlıklar bütünleri olarak kentin sonunun geleceği bulunur. (Lefebvre, Kentsel Devrim, 2011)

Şekil 2.9: Kritik Alana Yol Alış (Lefebvre, 2014).

Bir diğer deyişle 'küresel kent'i ele alan Lefebvre gibi post-modern dönem kent paradigmalarını ele alan Hardt ve Negri 'iktidar' ve 'piyasa' üzerinden küresel kentin okurlar; kente dair söylemlerin temelinde iktidar ve piyasa ile ilişkileri yatar. (M. Hardt, A. Negri, 2012)

Kamusal alanın anlamını yitirmesi gibi ‘kent’ de anlamını yitirmek üzeredir, çünkü kent heryerdedir. ‘Mesafesizlik’ ekseninde bugünün kent mekanlarını inceleyen Virilio’ya göre öznenin nerede olduğu, ‘orada’ ya da ‘burada’ olması arasında bir fark yoktur zira gelişen bilgisayar ve video teknolojileri ile birlikte insanlar fiziksel engeller ya da zamansal mesafelerle ayrılamamaktadır. Virilio (2013), derinliği olmayan bilgisayar ekranları ve televizyon gibi arayüzlerin etkisi ile ‘derinlik yoksunu’ yapılar ortaya çıkmıştır. ‘‘Nesnel sınırlardan yoksun arkitektonik öğe, uzamsal boyutu olmayan ama anlık bir yayılımın tekil bir zamansallığı içine kayıtlı bir elektronik eter içinde sürüklenmeye ve yüzmeye başlamıştır.’’ Katot-ışın tüpünün iletim hızı sayesinde zamansal bir birlikten yoksun kent figürü çizgi ile ile belirlenemez, bir bilgisayar çizelgesine dönüşmüştür. (Virilio, 2013) Virilio’nun belirttiği gibi hızlanma mesafeyi yok eder, bir eşzamanlılık yaratır, modern kentte varolan keskin kent ve banliyö, dolayısıyla kent içi ve kent dışı söylemi kavramsal olarak kontrol mekanizmaları içinde sinikleşmiş olsa da mekansal olarak yok olmaktadır.

Ulaşım, hız, iletişim ağları şirket etkinliklerinin ‘eşazamanlı’ olarak hem küresele hem yerele hizmet etmesini sağlamaktadır. ‘‘Hem bölgesel olmaktan kısmen çıkmış hem de kısmen bölgeselleşmiş olma, hem yerküreyi kat etme hem de çok belirli yerlerde yoğunlaşma özelliklerine birlikte yanıt verme gereksinimi. Bu sınırları ve mekanları kestirmeden aşan ama aynı zamanda da kendisini belirli kentlere yerleştiren stratejik bir coğrafya ortaya çıkarır.’’ Topyekün bir kent olarak kabul edilen ‘küre’ yine de iletişim teknolojileri ile ‘maddesizleşen’ ticaret ağları kendilerine kent içinde görünürlük sağlıyor. Mekansal sıradüzeni yerel-bölgesel-ulus-uluslararası geçerli olmasa da, **yerel olanın küresel olan ile ilişkisi doğrudan gerçekleşiyor**. (Sassen, 2000) Yerelin küresel ile kurduğu doğrudan iletişimin kökeninde metaların ‘her yerde’ üretilme ve ‘her yerde’ tüketilme amacı yatmaktadır. Yan yana olmak, kopuk olmak, yakın olmak, uzak olmak, dünyanın kendini bir ağ gibi işlettiği dönemde önemsizleşmiştir, kent içsiz dışsız bir forma dönüşmüştür.

2.2.1. Kentte yanılsamalar

Modernlik belirgin fragmanlara sahip olsa da, tekil değil çoğul bir olgudur. Bu sebeple bu başlık altında modernlik ve kapatılma ilişkisinin üzerinde durulacaktır. 19. yüzyılda *modern* ‘güncel, gelip geçici olan’ gibi yan anlamlar taşımaya başlamış,

modernite olarak adlandırılan olgu da gelenekten kopuşun, geçmişin reddetmenin tanımına dönüşmüştür. Avangard modernizmde teknolojik ilerleme, endüstrileşme, ulus devlet bürokrasisi, kapitalist pazarın büyümesi ile değişen yaşam koşulları, modernitenin yerleşik değerlerden kopuşuna sebep olmuştur. Avangard modern toplumun çoğulculuğu, bireyleri göçebeliğe, durmaksızın harekete ve değişime endekslemiştir. Ancak modernizmin 'geçiciliği' kapitalist üretim biçimlerine karşı yenilir. Savaş sonrası barınma ihtiyacının dayattığı zorunluluklar modernitenin sahip olduğu 'geçicilik','hız ve devinimden (trenlerin, otomobillerin ve uçakların artan etkisi)'' , sosyal hayatta eşitlenen kişisel özgürlük alanıları ile mimari pratiğin içinde esneklik, hareketlilik ve dinamizm gibi kavramlardan kopuşuna sebep olmuştur.

Modern barınmanın köksüz, açık ve hareket halinde kavramlaşmış olması karşısında galip gelmiş burjuva sistemi içinde Walter Benjamin şeffaflığın 'iç' ve 'dış' arasında kurduğu muğlaklık anlayışını olumlu bir bakış açısı ile savunur. Sennett (2013) ''Gözün Vicdanı'' adlı çalışmasında Benjamin'in modern kent insanlarının ''başkalığın deneyimlerini'' içte değil dışa yaşayabilme potansiyeline işarettiğini söyler. Sennett'in anlatımı ile Benjamin şeffaflık ile açık toplum yaratılabilineceğine inanır, 'ev'in kendi sonuna yaklaşıldığını ileri sürer. Benjamin meskenin özüne dair kavrayışını bir 'ev' değil, kılıf olarak tanımlar. Buna paralel olarak Paris'teki pasajları 19. yüzyılın mimarlık başarısı olarak görür. Pasajların saydam cam çatıları sokak ile ev arasında bir geçiş bölgesi yaratarak içeri ve dışarıyı olanaklı kılar. Kentin salonu haline gelen pasaj, saydamlık ve iç içe geçişleri ile sınıfsız toplumu[9] bekler. (Şekil 2.10) Benjamin ''gündelik yaşamın koşulları olarak kamusal bir açıklığı, saydamlığı ve geçirgenliği elde ederek bireyin ve toplumun yaşamını dönüştürecek devrimci bir tersine çevirmeyi'' umut eder.[10] (Sennett, 2013) Bir başka deyişle pasajlar iç'in dışarı kaydığı, sokağın bir oda, odanın bir sokak olmaya başladığını ifade eder, pasajların dışı olmayan bir ev, bir rüyadır. (Rice, 2007)

[9] Tez kapsamında sınıfsız toplum hiyerarşik olmayan heterojen bir mekanla sağlanabilir. Homi Bhabha 3. Mekana 'yöneten ve yönetilen' gibi ikili bir gruplaşmayı kapsamayan mekan olarak görür. (Rutherford 1990)

[10] Sınıfsız bir toplum düşleyen Benjamin camı soğuk ve gösterişsiz bir malzeme olması sebebiyle gizlilik ve dolayısıyla mülkiyete de düşman olarak görür. (Sennett 2013)

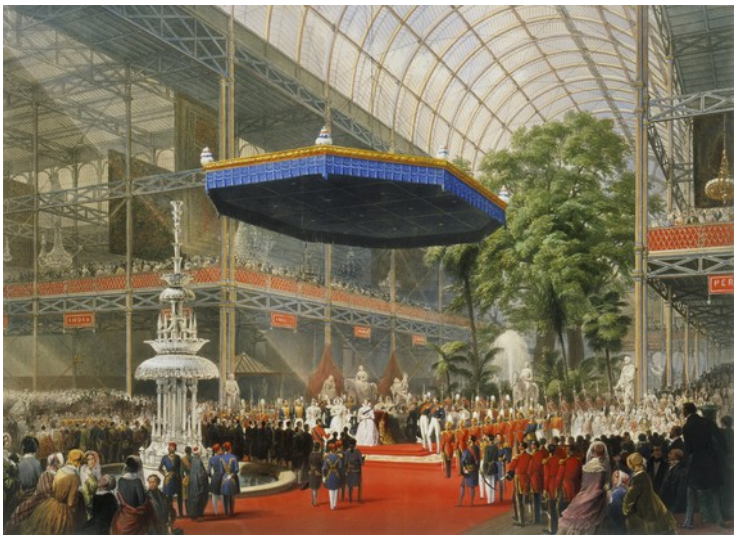

Şekil 2.10: Pasajlar Bölgesinden Bir Pasaj.

Şeffaflığın tümüyle iç ile dış arası bütünleştirici bir araç olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir zira modern mimarların içeri ile dışarıyı, oda ile odayı bütünleştirme gayreti olsa da, cam yüzeylerin dışarı ile içeri arasında 'bütünlük' sağlamaya çalışmalarına karşın bu binaların eski ufak pencereli evlere göre çevrelerinden daha yalıtılmış durduğu söylenebilir; Mies van der Rohe'nin Farnsworth Evi gibi ''modern yüceliğe'' bürünürler; ''kendine yeterli bütünleşmiş'', dokunulmaz, değiştirilemez bir nesne olurlar. İç ve dış arasında iletişimi hızlandırdığı halde şeffaflığın dünya ile gerçek bir diyaloğun kurulmasına engel olduğunu söylenebilir.

Peter Sloterdijk ''Kapitalist Dünyanın İç-Evreninde'' isimli çalışmasında daha sonra büyük alışveriş merkezleri, eğlence parklarına, otel komplekslerine dönüşecek olan dönüşecek ve Benjamin'i bu denli etkileyen pasajların ''evren anlayışının kamusal iç mekan olgusuyla iç içe geçişi'' olarak yorumlar. Ticaretin canlandığı bu kapalı sokaklar 1850 yılında Joseph Paxton tarafında inşa edilen Kristal Saray'la hemen hemen aynı prensibe sahip olması muhtemeldir. Kristal Saray'da dünyanın farklı bölgelerinden getirilen bitkiler dış dünyanın kapalı bir ortamda tüketim ve gösteri figürüne dönüşmüştür ve biyo-siyasetin[11] ilk önemli adımı atılmıştır. (Sloterdijk, 2008) (Şekil 2.11)

[11] Michel Foucault tarafından ortaya atılan ve iktidar mekanizmalarının toplumu her an kontrol altında tutmaya çalışan siyaset. (Sloterdijk 2008)

Şekil 2.11: Kristal Saray'ın açılışında Kraliçe Elizabeth (1895).

Bugün biyo-siyaseti yürüten parçalanmış iktidar her yerde ve hiçbir yerdedir; bir *ou-topia*'ya dönüşmüştür. Postmodern düzende ise tüm olgular yapaydır ya da eşit derecede tarihin parçasıdır. Modernitede dışarısı ve içerisi arasındaki diyalektik yerini melezliğe bırakır. İçerisi ve dışarısı arasındaki ayrım postmodernite için silinmiş olsa da, bu ayrım modernite için oldukça temel bir özelliktir. Bu nosyon iktidar biçimi ile ilgilidir çünkü modern iktidar bir toprak parçası ya da toprağın çevreleyemediği dış üzerinden ilişkilerini düzenlemiştir. Modernleşme süreci boyunca, dışarısı içselleştirilmeye, doğa uygarlaştırılmaya çalışılır.

2.2.2. Bugünün kamusallıkları

Dışarının içselleştitilmesi kamusallığın yaşadığı dönüşüme de yol açmıştır. Günümüz kenti hızlı bir şekilde değişmekte ancak kontrol mekanizmalarının devamlılığını sürdürmektedir. Kentlini kamusal alanda varlığı bir tehdit ve işgal olarak algılanmaktadır, kamusal alan farklılaşmaktadır. Hardt ve Negri tarafından öne sürüldüğü gibi kamusal alan denilen olgu yavaş yavaş yerini alışveriş merkezlerine bırakmaktadır. (M. Hardt, A. Negri, 2012)

> ''Dışarısı yine liberal politik teoride kamusal ve özel arasındaki ilişkiyi tanımlayan oldukça farklı bir modern diyalektik bakımından da çökmüştür. Liberal politikanın mekanını oluşturan modern toplumun kamusal alanları postmodern dünyada yok olmaya yüz tutmuştur. Liberal geleneğe göre, özel uzamlarındayken evinde olduğunı hisseden modern birey, kamusal alanı dışarısı olarak görür. Dışarısı politikaya özgü mekandır; orada bireyin eylemi ötekilerin huzurunda teşhis edilir ve ötekiler tarafından tanınmayı bekler.Gelgelelim, postmodernleşme sürecinde böylesi kamusal mekanlar giderek özelleşmiştir. Kentin

> manzarası kamusal karşılaşmalara ortak meydanlara yönelik modern bakıştan, alışveriş merkezlerinin, otoyolların ve kapılar ardına gizlenmiş cemaatlerin kapalı mekanlarına doğru kaymaktadır.'' (M. Hardt, A. Negri, 2012)

Sayıları son yıllarda hızla artan Alışveriş Merkezleri farklı sınıfların eşitlendiği heterojen bir 'kamusal' alana mı dönüşmüştür? Alışveriş merkezleri tüketim alanı olarak kabul edilseler de bu yerler, tüm sınıfların bir araya gelebildiği bir mekanlaşma hali midir? Alışveriş Merkezlerinin kent içinde sunduğu kontrollü kent mekanının ne kadar özel ne kadar kamusal olduğu modern kente ait kent ya da kamusallık gibi kavramların birbirinin içine geçtiği söylenebilir. Alışveriş Merkezlerinin kamusallık ile kurduğu ilişki Jameson tarafından şöyle aktarılır:

> ''1994'te, alışveriş merkezi resmen geleneksel şehir merkezinin işlevlerin üstlenir hale geldi. New Jersey Yüksek Mahkemesi'nde alışveriş merkezlerinde görülen, siyasal büroşürlerin dağıtımıyla ilgili bir davada mahkeme, "alışveriş merkezinin modern zamanların ana caddesini oluşturduğunu savunan protestoculardan yana çıkarak, "alışveriş merkezlerinin 'geleneksel olarak ifade özgürlüğünün mekânı olagelmiş parklar ve meydanların yerini aldığını açıkladı.'' (Jameson, 2003)

Jameson'ın aktardığı örnek kamusal alanın değişimini iyi bir şekilde özetler. İstanbul'da Demirören Alışveriş merkezinde ve başka yerlerde tekrarlanan protestolarda olduğu gibi Alışveriş Merkezinin kamusal alan olarak kullanılır.(Şekil 2.12)

Şekil 2.12: Demirören AVM içinde Emek Sineması Protestosu (2011, İstanbul).

Kolektif olarak muhalefet eden bedenlerin açık alan ya da kapalı farketmeden birlikte rizomatik bir gerçekliğe bürünmesinde yeni örgütlenme ağlarının payı büyüktür. İletişim ağlarının gelişmesi ile yeni dünya düzeni arasındaki paralellikler yeni kamusallık ağları üzerinden okunabilir. Bu ağlar zamanın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş, küresel bir kolektivite yaratmıştır. Bu konuda Castells (2012) hem

yerel hem küresel ölçekte olan bu hareketlerin kendilerine bir ağ yarattıklarını, ‘’kent uzamını işgal ederek ve internet ağlarına bağlanarak kamusal mekanı işgal’’ ettiklerini ifade eder. Ağ yapısı aynı zamanda internette sürekli küresel bir tartışmayı devam ettirdikleri gibi, eş zamanlı olarak yerel mekanlarda da faaliyet gösterilmesine olanak tanır. Kozmopolit bir bilinç oluşumu sağlarlar. Castells dijital çağda iletişim teknolojisi ile yerel ve küresel hareketler sayesinde ‘‘hem internet hem kent uzamında çok biçimli ağlar birliktelik yaratır’’ derken korkunun aşılıp, umudun yeşerdiğini öne sürer. Yatay gelişim gösteren bu ağlar lidersizlik ve merkezsizlik yaratır, karar verme biçimi eksikliğinde ‘‘hareket, karşı koymak istediği toplumsal değerlerin nüfuzuna karşı kendi panzehirini üretir.’’ (Castells, 2012) Castells’in sözünü ettiği panzehir kamusalın yüksek kontrol ve baskı altında olması sebebi ile bir sanallık olarak kent gerçekliğinde varolmasına sebep olmuştur. 2015 yılında İspanya’da hükümet binaları önünde protesto gösterilerinin yapılmasını yasaklayan yasaya karşı NoSomosDelito [BizBirSuçDeğiliz] tarafından gerçekleştirilen gösteri katılımcıların evlerinde kaydettikleri vidyoların hologram teknolojisi kullanılarak yasaklı yerde yansıtılması ile gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.13). Kamusallık için umut vaadeden bir durum olsa da, kamusal mekanın içinde bulunduğu dönüşümü göz önüne sermektedir.

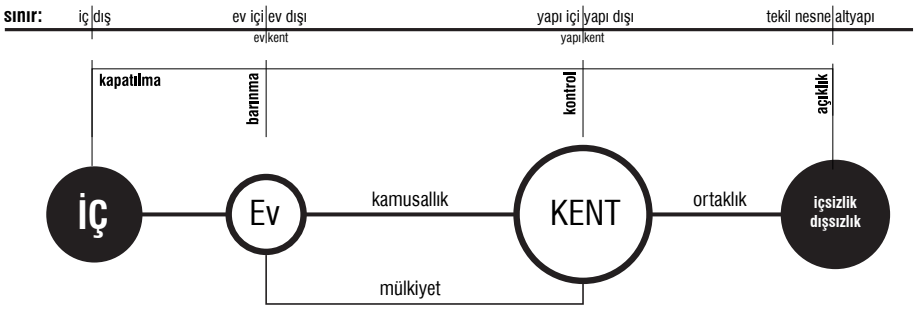
Şekil 2.13: Yeni Direniş Biçimleri: Hologramik Gösteri.

Medya, iletişim ve internet her ne kadar bir özgürlük alanı yaratıyor olsa da zaman zaman akışkan iktidarın gözetimi altına girmemeyi başaramamaktadır, kamusal alanın devlete mi bireylere mi ait olduğu çekişmesi gibi dijital ortamın içinde de sürekli bir çekişme varlığını sürdürür. [yasaklanan sosyal platformlar, internet siteleri] Bugün kamusal alan sokağı, parkı, interneti, alışveriş merkezlerini içine alan

ve doğası gereği heterojen olması gereken bir alandır ancak alışveriş merkezi gibi büyük iç'lere sıkışan yüksek gözetim altındaki kamusallıkların yarattığı özgürlük yanılsaması aşılmaya çalışılmalıdır. Alışveriş merkezi bir disiplin kurumu olmasa da kontrol toplumunda disiplinin içkin unsurları her yerde artar ve genişler. Hapishane disiplini, okul disiplini, fabrika disiplini iç içe geçmiştir. Kentli bir güvenlik kamerasının kadrajına diğerine geçmektedir, her anı farklı açılardan kaydedilmekte, kontrol altında tutulmaktadır.

2.3. Bölüm Sonu : Kapatılma ve Homojen Mekan

Tezin ilk bölümünü oluşturan 'Homojen Mekan Bileşenleri'nde kapatılma ve homojenlik arası ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Barınma kültürü ve kamusal alan homojenlik üzerinden okunmuştur. Sırasıyla ilksel homojenleşme edimleri örneklenmiş daha sonra modernizmde en belirgin hale bürünen özel/kamusal ayrımı üzerinde durulmuştur. Zira, moderniteye ait ikili düşünme ve eyleme biçimleri 'iç'i steril bir 'özel alana', 'dış'ı ise kamusala alana indirgemiştir. Bu gelenek fikri düzlemde bugünün küresel kentinde mekanın çözünmeye başlamış olsa da, mimari edimler biçim, form ve kalıcılığa dayalı bir kültürün uzantısı olarak devam etmektedir.

Şekil 2.14: Homojen İç'in Halleri.

Son olarak günümüz kentinin gerçekliği/yanılsamaları sorgulanmıştır. Bugünkü kentin akışkan kontrol mekanlarında modern ikili durum anlamını yitirmiştir; bu kavramların tekrar tanımlanması gerekmektedir. Akışkan gözetime karşı yanıtlar aranmalıdır. Gündemden hiç düşmeyen kamusal alan ve yeşil alan tartışmaları kente dair büyük bir kapatılma süreci içinde olduğumuzu gösterir niteliktedir (Şekil 2). Böylece yavaş yavaş yaşantımızın her noktası hem içte hem dışta kodlanmakta ve

hayat alışkanlık[12] olmaya başlamaktadır. Kamusal mekanların böylesine özelleştirilmesi karşısında kamusal ve özel alanların anlamları değişime uğramaktadır, politik mekanlar sadece kamusal alana değil, özel alana menkul bir hale gelmiştir.

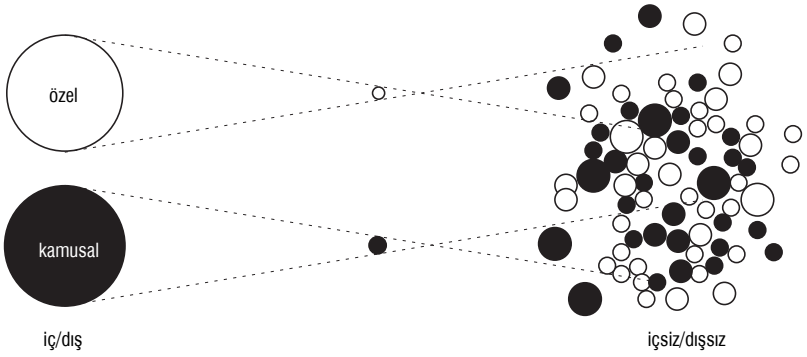
Bölüm içinde göze çarpan başka bir durum kamusal ve özel mekanların sadece bugün değil her zaman bir dönüşüm içinde olduğudur. Dolayısıyla konuyu sadece kamusal/özel bağlamında ele almak değil, konuyu daha kapsamlı bir biçimde heterojenlik bağlamında tartışmanın anlamlı olduğu düşünülmüştür.

[12] İngilizce'de alışkanlık anlamına gelen 'habit' sözcüğü ile 'inhabit' yani ikamet etme sözcükleri, Almancadaki wohnen(mesken) ile gewohnt(geleneksel, alışagelmiş) arasındaki benzerlik ve düşünmeye değerdir. (Heynen 2011)

3. HETEROJEN MEKAN AÇILIMLARI

Bu bölümde statik, kapatılmış homojen mekanın heterojenleşme yöntemleri üzerinde durulacaktır. Ürün yerine süreç, kararlılık yerine kararsızlık, kapalılık yerine açıklık, kalıcılık yerine geçicilik, tekilliğe karşı çokluk kavramları ile kamusal ve özel mekan tanımları arasında sıkışan kent mekanlarında açılımlar ele alınacaktır.

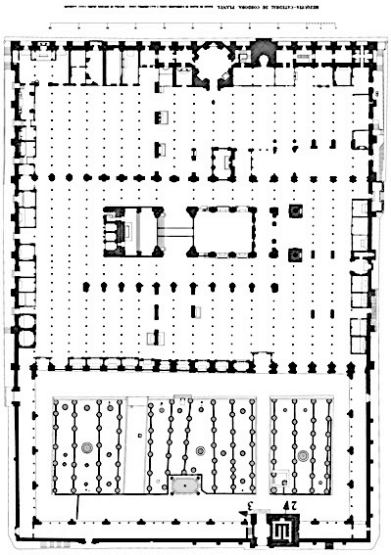
‘‘Açılma biçimleri’’ mirası sürdürülen, ev ve kent arası bir ikilik üzerine inşa edilen modern kent yaşamına varolan karşıtlıkları yukarıda sayılan güncel kavramlar ışığında yeniden kurgulamamızı sağlayan mekanizmalardır. Açılma biçimleri ile küresel bir kente dönüşen dünyada modern kavramlar üzerinden mimarlık üretimi yapmak yerine bugünün koşullarına ait yeni bir edimsellik geliştirme amaçlanmıştır. Bu edimsellikleri üretebilmek için öncelikle eleştirel bir pozisyon almak gerekir: ‘Lefebvre’in özel alanın karşıtı olarak betimlediği kamusal alanın içine girdiği krizi yeni yaşam koşulları üzerinden okumak gerekmektedir (Şekil 3.1). Pollak (2006), şekil/zemin, mimarlık/peyzaj, nesne/mekan, kültür/doğa, yapı/arsa karşıtlıklarını ikili terimler üzerinden okumak değil, bunları bütüncülleştirirerek açılmalara ulaşılabileceğini ifade eder.

Şekil 3.1: Krize Girmiş Kamusal ve Özelde Patlama.

Heterojenliğin oluşma biçileri çok yönlüdür, mekan teorisinde hiç var olmamış bir durum değildir. Bazen doğal olarak bazen zamanla ortaya çıkan bir durum olabilir. Stan Allen ‘’From Object to Field’’ isimli makalesinde heterojen mekan olarak Kurtuba Camii’yi inceler. (Allen, 2009) Camii içinde kilise ve camiiye ait aks,

mekansallık ve kültürel miras bir arada yaşar. Aşama aşama eklenen farklı akslar mekanın parça parça örülmüş bir bütünlüğe ulaştırır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2: Kurtuba Camii ve Heterojen Mekan.

Böylece heterojen mekanın kendiliğinden oluşabilme ve doğadaki herşey kadar karmaşık herşey kadar basit olduğu, mekan teorisinin bir parçası olduğu söylenebilir.

3.1. Açılımlar

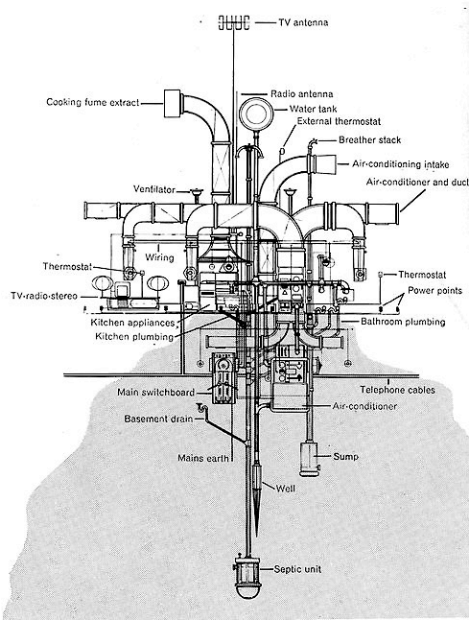
İlk bölümde modernist bakış açısı ile keskinleşen özel alan/kamusal alan ayrımının bu bölümde kırılması hedeflenmektedir. Açılımlar, homojen durumların heterojenleşmesine yarayacak olan bir araçtır. Bu bölüm barınma/ev kavramları üzerinden geliştirilmiş olan projelerin incelenir, barınmanın kente açılmasının olanaklı olup olmadığının sorgulanır.

3.1.1. Barınma eleştirileri

> ‘’Sonra telgraf, telefon, buharlı gemi, uçak, radyo geldi, şimdi de televizyon var. Paris’te söylenen bir söz saliseler içinde bize ulaşıyor…Uçaklar her yere gidiyor; kartal gözleriyle çölleri ve yağmur ormanlarını araştırıyorlar. Telefon, demirtolu durmaksızın taşrayı şehre, şehri taşraya taşıyarak iç içe geçmeyi hızlandırıyor.’’ Le Corbusier, (Colomina, 2011)

20. yüzyılın önemli teknolojik dönüşümlerini dile getiren Le Corbusier gibi Banham da modern mimarlık inşası içine sinen ve baskınlaşmaya başlayan elektro-mekanik sistemlerin mimarlığın özü ve kurgusunun dışında tutulmasını eleştiriyordu. Modern binaların havalandırma, iklimlendirme, tesisatlarından ibaret bir mimarlık kurgusu

önerir. Banham mimarlık ve kenti sosyo-teknik bir altyapı olarak tanımlar ve gelecekte teknoloji tarafından yutulacağının haberini verir (Şekil 3.3). (Banham, 1965) Kulper (2011), Banham'ın düşünceleri doğrultusunda insanların 'homeostazilerini' korumak için çevrelerini stabilize etmeye çalıştıklarını söyler.

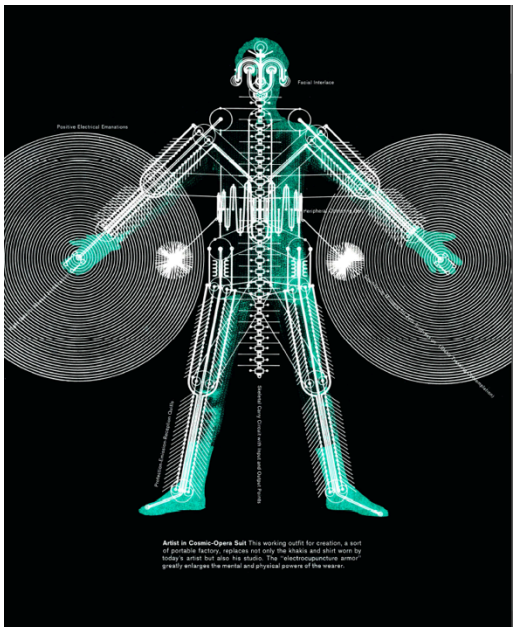

Şekil 3.3: Mimarlıktan Geriye Kalan: Teknoloji (Banham, 1967).

Banham, kalıcı ve anıtsal tek bir mimarlık geleneği yerine enerji tabanlı göçebe mimarlığın olduğunu da vurgular. Yaşadığı ortamı kontrol etmek amacıyla insanoğlunun devasa ve daimi yapılar yapmaya başladığını, teknoloji-öncesi olarak adlandırılacak toplulukların yarattığı geçici ve esnek çözümlerin yanında mimarlığa yön veren kültürlerin büyük yapılar yapma peşinde koşan uygarlıklar olduğunu söyler. Dayanıklı yapı yapma peşinde olmayan gruplar aktivitlerini merkezi bir figür (büyük öğretmen, ağaç, ateş) etrafında sınırı genişletilebilen bir alanda gerçekleştirdiler. Enerji tabanlı bu ortamlar, mimarlık geleneğinden uzak tutulmuştur, enerji üzerine kafa yormuş modern mimarlık bile. Mimarlık geleneği yapıda malzemelerinin değerli ve kalıcı olmasına önem vermiştir. Bir yerde yaşamak değil, onu muhafaza etmek de önemli olagelmiş, mimarlık devasa ve kalıcı strüktürler inşa etmek olarak adlandırılmıştır. (Banham, 1969)

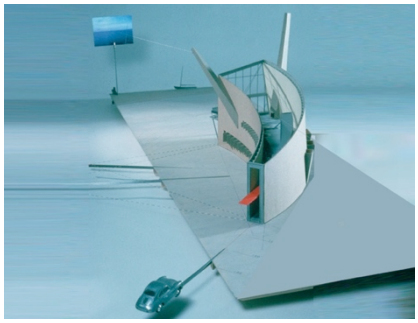
Bunun yanında Dallegret, ''The Self and The Networked Society'' adlı çalışmasında insanlara takılan teknolojik aparatların mimarlığın kendi olabileceği üzerinden bir okuma geliştirir. Donna Haraway'in ''cyborg'' kavramını hatılatır. Riley, ''Cyborg''

özel ve kamusal alan insan/makina gibi zıtlıklarının geçerli olmadığı bir kavramdır (Riley, 1999) (Şekil 3.4). Sınırların etkileşim halinde olduğu bir durumdur.

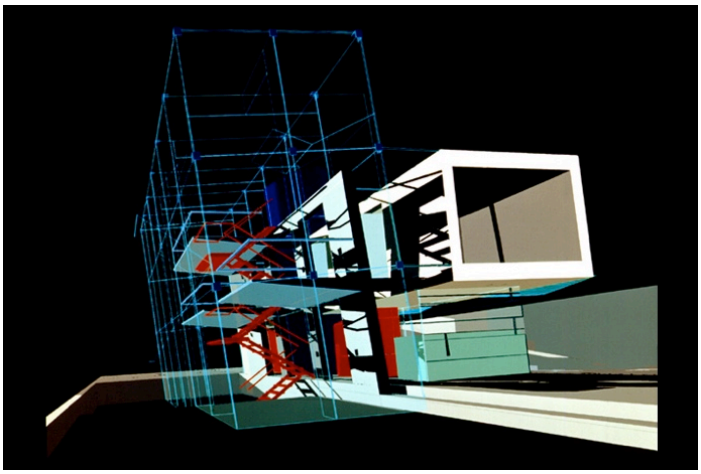
Şekil 3.4: Mimarlıktan Geriye Kalan: Teknoloji (Banham, 1967).

Heiddegger tarafından 20. yüzyılın ikinci yarısında medyanın ev üzerindeki dönüştürücülük etkisini ifade eden ‘mesafesizlik‘ kavramı ile ev mekanı da dışarısı ile bütünleşmeye başlamıştır. (Riley, 1999) Bugün ev dijital teknolojiler ile geçirimli bir alana dönüşmüş, dijital teknolojilerin getirdiği ‘mesafesizlik’ 90’lı yıllarda televizyon kültürü ile projelerde eleştirel bir anlatıma bürünmüştür. 1990 yılında Diller Scofidio tarafından bir sanat taciri için önerilen ‘’Slow House’’un körfeze yönelen büyük açıklığı büyük bir monitör doğal görüntüyü istenirse bir vidyo kamera aracılığı ile çoğaltılabilir, çerçevelenen panorama ile işletilebilir vidyo görütüsü arasındaki gerilim (dış dünyayı çerçeveleemek de bir anlamda ‘’doğayı evcilleştirmek’’tir) gerçek ve sanal arası bir dualite yaratır (Şekil 3.5).

Şekil 3.5: Slow House (Diller Scofidio, 1990).

Teknoloji eleştirilerinin yanında bir de, 19. yüzyılda çekirdek ailenin özgürlük alanı olarak görülen 'özel ev'in mahremiyeti bugün çekirdek ailenin dönüşümü ile tersine dönmüştür, gizlenmek değil 'gözetlenmek' arzu edilmektedir. Tschumi'nin 1992 yılında Hollanda'da yapılması planlaan The Hague projesi barınmanın programatik şemasını da değiştirir. Büyük hacimlere sıkıştırılan yatak odaları ve yaşam alanlarının yanında kente açılan sirkülasyon alanı ile zemin kat bulunur, bu hacimlerin etrafını saran şeffaf yüzeyin açılıp kapanmasıyla kamusal alana entegrasyon sağlanır. (Şekil 3.6). (Riley, 1999)

Şekil 3.6: Mahremiyet ve Kamusallık Üzerine : The Hague (Tschumi, 1991).

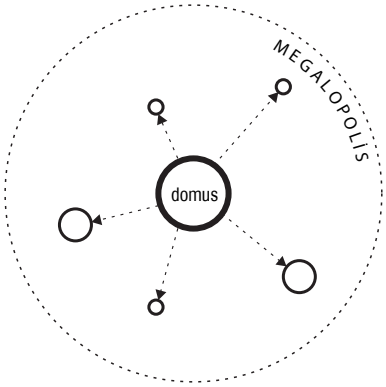
3.1.2. *Domus*'tan *Megalopolis'e*

Kökensel barınma anlayışına bir eleştiri olarak Jean-François Lyotard, '' *Domus* and Megapolis'' isimli çalışmasında gelenek haline gelmiş 'domus[13]' ile mevcut kent koşullarının, yani *megalopolis'in* uyumsuzluğu üzerinde durur. Lyotard'ın ifadesi ile zaman/mesafenin erimeye başladığı, gündelik hayatın varış ve kalkışlardan oluştuğu bir dönemde *domus* '' nostaljik bir mite dönüşmüştür.'' Domus mitinin megalopolis gerçekliğinde değişime uğraması, yeni bir çağda daha esnek bir varoluşsal zemin ve hareket potansiyelinin keşfedilmesi ile ilgilidir, Hardt ve Negri felsefesinde

[13] Geleneksel 'domus' kavramı pastoral bir hayatın temsili olarak algılanır. Doğal bir döngü içinde bir kontrol alanıdır. Ev hayatının belirli bir hiyerarşisi vardır, sahip, hizmetçilerin bulunduğu. Lyotard tarafından eleştirilen bir başka durum da kökenlerin atfedildiği domus kavramının metalaşması,bir pazara sahip olması.

karşımıza ‘imparatorluk’[14] olarak çıkan *kozmopolitanizm*[15] ile (Şekil 3.7). (Lyotard, 1997)

Lyotard’ın bakış açısını ‘‘The Dark Side of Domus’’ adlı makalesinde yorumlayan Neil Leach ‘barınma’nın baskın bir paradigma olarak devam etmesinde Heidegger’in rolünü irdeler; toprak, yer ve zemin vurgusunun üzerinde durur. Domus’un karanlık tarafının, negatif anlamlarının üzerinde durmanın, ulusculuğun karanlık tarafına saplanmış Avrupa için pek de uygun olmadığını belirtir, çünkü ulusçuluğun ve mimarlığının toprakla kurduğu ilişkide ‘göçebe’ye, ötekiye [yahuduiler ve çingeneler örnek verilmiştir] yer yoktur. Neyse ki; kent herkese eşit derecede özgürlük sunmasa da ötekini içeri alma, barındırmaya izin verir; farklılığı yaşatabilir. Kent heterojenliği ve açıklığı temsil ederken, kasaba homojenliği ve kapalılığı temsil eder, domus topluluğu homojenize evrensel bir modeli temsil eder, farklılığı reddeder. Kozmopolit domus’a bağımsız, akışkan, karmaşık, hiyerarşik olmayan bir açılış; kök salmış, ulusçu, statik bir varoluş yerine köksüz, çok uluslu, haretketli ve yurtsuz; dominus’un kenti yerine göçebe kentin özgürlüğü ve akışını, kentin ve mimarlığın geçiciliğini esnekliğini sunar. (Leach, 1999)

Şekil 3.7: Domus’tan Megalopolis’e Açılma.

[14] Sınır tanımayan,içsiz dışsız hiyerarşisiz, çokluğun yönettiği bir sistemdir bu, dışarısı olmayan bir ‘İmparatorluk’ şöyle açıklanır: ‘’Emperyalizmin aksine İmparatorluk, toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmadığı gibi, sabit sınırlara ya da engellere dayanmaz. İmparatorluk, giderek bütün yerküreyi kendi açık ve genişleyen hudutları içine katan *merkezsiz ve yersizyurtsuzlaşmış* bir yönetim aygıtıdır. İmparatorluk, değişken komuta ağları yoluyla melez kimlikleri, esnek hiyerarşileri ve çoklu mübadeleyi idare eder. Emperyalist dünya haritasındaki renkler, İmparatorluğun küresel gökkuşağı içinde eriyip kaybolmaktadır.’’ (M. Hardt, A. Negri, 2012)

[15] “Kozmopolitanizm” ‘’dünya ölçeğinde tek bir siyasal yönetimin veya dünya devletinin varlığını’’ ifade ederken ‘’kamusal alanın, toplumsal ilişkilerin dünya ölçeğinde genişlemesini ve farklı yaşam biçimlerinin, farklı düzeylerdeki kimliklerin iç içe geçişini gösterir olmuştur.’’ Toplumun bütüncül yapısı dağılmış ve ‘heterojen’ bir çokluk olarak kabul edilir, dolayısıyla hem toplumsal genişler hem de kültürler parçalanır ve çoğullaşır. (Özyurt 2009)

Maffesoli (2008) bu anlamda mekanın bir keşif alanı, onun belirsiz, nebülöz, neredeyse maddi olmayacak hale sokulabileceğini söyler:

> ‘‘Sürrealist akımın, altmışlı yıllarda ‘’sitüastyonistlerin’’ kentsel yoldan çıkış ya da ‘’psiko-coğrafyasal’’ olarak adlandırdıkları şeyi hayata geçirirken farkına vardıkları da budur. Artık o andan itibaren şehir, eğlenceli ile düşsel olanın tercih edilmiş bir yerinin olduğu bir macera sahası haline gelmiştir. Oyun her türlü deneyimin yaşanma biçemi olarak karşılaşmaları uyandıran, yaşamdan bir çeşit sanat yapıtı yaratandır. Bir şehirde kayboluş, grup halinde ya da tek başına, pek çok farklı gariplikle ve ihtimallerle karşılaşarak verili bir mekanı keşfetmeye müsaade eder. Bir anlamda ütopyaları yaşamaktır.’’ (Maffesoli, 2008)

Maffesoli’nin kenti ile Virilio’nun tariflediği bugünün kent mekanı arasında üzerinde durulması gereken bir ilişki vardır. Virilio’ya göre artık ‘’her yüzey, birbirleriyle temas halinde yer alan iki varlık arasında bir mübadele biçiminde sürekli bir etkinlikle yönetilen iki çevre arasında bir arayüzdür.’’ ‘‘Sınır ya da sınırlayıcı yüzeyler ‘bir membrana’ dönüşmektedir; sürekli bir değiş-tokuş yüzeyleri gizli bir saydamlığa, kalınlıksız bir kalınlığı görünmez kılmaktadır.’’ (Virilio, 2013)

Bu noktada Thom Mayne bir tür çıkış yolu önerir. Mayne, ‘’Connected Isolation’’ adlı makalesinde mimarlığın beceriksizce üretilmiş kamusal alan mekanları ve daralan özel alan arasında oluşan kutuplaşma arasında salınım yaparak potansiyeller yaratabileceğini söyler. Kentin sınır belirleyici bir görev üstlenmektense artık iç/dış, merkez/periferi arasında salındığını, bu sebeple projelerde modernist arileştirme ve basitleştirme yöntemleri yerine bugünkü koşulları ve farklılıkları kapsayan şehrin enerjisini kullanan karmaşık sistemler kullanılmamasını önerir. Bu sayede mimarlık geçmişi romantisize etmekten kurtulup (kendini güvensiz hisseden özneye korunum sağlayan kent mekanı yaratımı gibi), *status quo*’nun pasif bir ögesi olmaktan da kurtulabilir; büyümeye devam eden bir organizma olan kent, farklılıkların üst üste bindiği bir yer olarak varlığını sürdürmeye devam edebilir. (Mayne, 2009)

Mayne’nin sözünü ettiği salınıma halihazırda örnek oluşturabilecek bir durum mevcuttur. Tokyo yaşamında karşımıza çıkan Manga Kissa, dijital ve basılı yayın aracılığıyla manga okuma hizmeti sunmaktadır. Bu mekanlarda uyuklamak, film izlerken yemek yemek, kendini evde hissetmek olağandır. Barınma pratiğinin ortak alana sızmasına bir örnektir, dolayısı ile Manga Kissa’nın heterojenliği temsil ettiği söylenebilir (Şekil 3.8).

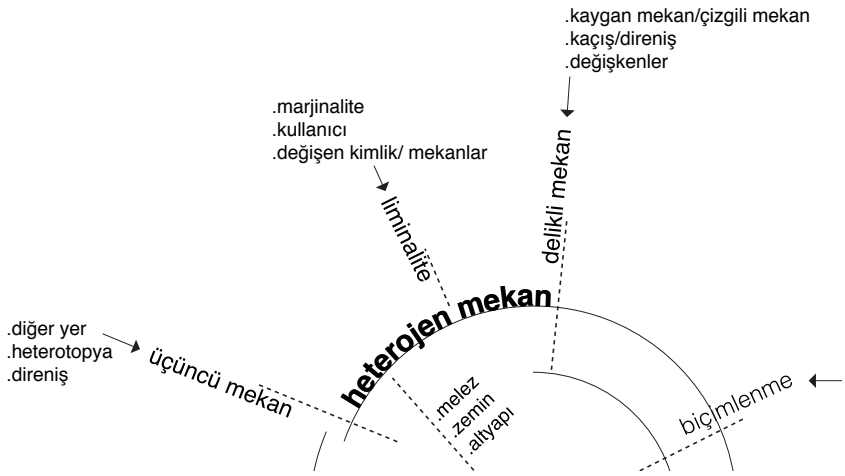
Tezin bu bölümünde kent ve barınma arası ilişkinin açılma biçimleri öncelikle teorik bir bakışla daha sonra örnek projeler üzerinden incelenecek, heterojen mekanın sahip olduğu potansiyelin bugünkü olası karşılıklarının izi sürülecektir.

Şekil 3.8: Manga Kissa: Ortak Barınma Pratiği (Tokyo, 2015)

3.2. Teorik Yaklaşımlar

Bu bölümde heterojen mekan üretimine katkı sağlayabilecek teoriler üzerinde durulacaktır. İlki Soja tarafından geliştirilen 'Üçüncü Mekan'dır. İkincisi Deleuze ve Guattari felsefesinde direniş mekanı olarak geçen 'Delikli Mekan' dır (Şekil 3.9).

Şekil 3.9: Domus'tan Megalopolis'e Açılma.

3.2.1. Üçüncü mekan

Sınırları geçirimsiz ve belirgin olan homojen mekanları 'sabitleştirmeye' çalışmak da problematik kabul edilmiştir. mimarinin varoluşsal temelini 'sabitleştirmek' kadar, mimarlık ürününü de 'sabit' görmek değil, dinamik bir altyapı tasarlayabilmek olmalıdır.

Üçüncü Mekan ya da üçüncü terim heterojen mekana dinamik bir altyapı sağlar. Bir üçüncü terim ile her bir terimin içinde içkin olan 'öteki'nin ortaya çıkmasına ve

‘yeni’nin yaratılmasına olanak tanır, çelişkinin olumlamaya dönüşmesidir. Lefebvre (2006) Hegel’in kendinden önce düşüncenin karşısındaki terimi indirgemeye ya da dışlamaya çalışarak geliştirilen düşünce biçiminin ardında yatan ‘diyalektik’ yerine her iç çelişkiden bir üçüncü terim yaratmaya başladığını ifade eder.’’ (Lefebvre, 2006) Üçüncü terimden yola çıkan Lefebrve mekansal kurgusunu bir üçleme üzerine inşa eder. Algılanan, temsili ve yaşanan mekanın hem fiziksel bir gerçelik hem toplumsal bir bütün olduğu gerçeğini hem de soyut mekanın direttiği baskıyı yenmenin somut, yaşanan mekandan geçtiğini ifade eder. Mekanın sosyal bir ürün olduğunu öne sürmesi ve mekanın hesaplanabilen ya da planlanabilen bir fiziksellik olmadığını ileri sürerek mekanı şekillendiren ilişkiler toplamına dikkat çekmiştir; tez kapsamında ‘homojen mekan’ olarak kabul edilebilecek temsili mekanın yanında somut mekanın (algılanan ve yaşanan) varlığına işaret etmiştir. Edward Soja ise Lefebvre’nin mekansal analizini Foucault’cu güç kavramı ile birleştirmiştir. Soja için Üçüncü Mekan direnişin mekanıdır. Edward Soja (1996) göre Üçüncü Mekan her şeyin bir araya geldiği mekândır. Öznel-nesnel, soyut-somut, gerçek-hayal ayrımları yapmayan Soja, her şeyin bir arada düşünülmesi gerektiğini belirtir. Soja Üçüncü Mekan’ı insan yaşamının mekânsallığını anlamanın ve değiştirmenin başka bir yolu olarak görür. (E. Soja, 1996).

Üçüncü Mekanla ilişkilendirilen bir başka teori de Jonathan Hill ve Gianni Vattimo tarafından ele alınan liminalite kavramıdır. Liminalite merkez ve çeper arası salınan zamansal bir alandır. Kullanıcı ve mekan arası gerçekleşen geçici etkileşim ve ilişki biçimi. Değişikliğe ve dönüşmeye açık olaylara, bulanık sınırlara imkan tanır. Liminal mekanda bir olgu diğerine dönüşür ve tekrar kendi olur. Bu hareket sınırsız ve sonsuzdur. Kyohei Sakaguchi tarafından üretilen ‘Zero Yen House’ merdivenlerin üzerine kurulmuş bir ev canlandırmasıdır. (Şekil 3.10).

Şekil 3.10: Liminal Ev, Zero Yen House (2002)

Merdiven eve dönüşürken, ev eşyaları da merdivenleşmektedir. Evin ve merdivenin gerçekliği çoğalır ve muğlaklaşır

Liminalitenin bir getirisi de kimliklere atfedilen gerçekliklerin çokluğudur. Belçikalı 'Oproend Goed' kaberesi oyunlarında çok gerçekli ilişkiler yaratır. İzleyici sahneye konmuş bir kamera aracılığıyla kendini izler, hem oyuncu izleyicidir. Bir yandan da sahnedeki kişiyi yönetir. Bu sefer hem yönetmen hem izleyicidir. Kimi zaman kendini başka bir şey izlerken bulur. Bu bir sarmaldır. Brecht'in epik tiyatroda uyguladığı kesintiler, montajlar, durgunluklar ve küçük şoklar bugünün teknolojisi ile yorumlanır. Hem eylemeye hem düşünmeye imkan tanıyan deneyim yaşanır, ki bu deneyim özgürleşmeye dönüşebilecek bir potansiyel de taşır (Şekil 3.11).

Şekil 3.11: Audience [Seyirciler], (Oproend Goed, 2014).

Özetleyecek olursak, Lefebvre öncülüğünde mekan teorisine kazandırılan 'yaşanılan mekan' ve devamında geliştirilen üçüncü mekan ile liminalite kavramları heterojen mekana dair yüksek potansiyeller taşımaktadırlar. Örneklerin kamusa/özel alan kimliklerine sahip liminal bir mimarlık ürününün üretimine katkı sağlayıp sağlayamayacağı ise belirsizdir.

3.2.2. Delikli mekan

Çalışmanın ilk bölümünde kapatılmalara karşı bir kaçış yolu olarak Deleuze ve Guattari felsefesindeki 'kaygan mekan' ve 'çizgili mekan' tanımlamaları kısaca yapılmıştır. Bu kavramların daha etraflıca tanımlanabilmesi için ise Deleuze ve Guattari'nin satranç ve go üzerine yaptıkları analizlerin incelenmesi faydalı olabilir.

Bu analojiye göre; satrançta her taşın ayrı bir tanımı vardır, hareket kalıpları belirlidir, önceden kodlanmıştır, oyun 'içleştirilmiş' bir zemin oluşturur. Go ise her taş eşittir çünkü piyonlar eştir ve hareket motifi etrafını saran diğer piyonların

oluşturduğu duruma yani 'koşullara' bağlıdır. Satranç bir savaştır, ön safı arka safı bellidir, hedefi belirlidir aynı zamanda hiyerarşikti, go rizom yapıdadır. Satranç kod yapar ve kod çözerken go alan oluşturur, yersizleştirir. (Gilles Deleuze, Felix Guattari, 2008)

Go'da olduğu gibi koşullar üzerinden düşünmek kapalı sabit sistemlerin açılmasına yardımcı olur. Bu durum açık bir denklem[16] halini, göçebe düşünceyi oluşturur. …+y+z+a+… Bu denklem açık uçlu bir mekan oluşturur. Herhangi bir noktadan istenen başka bir yere gidilebilir. Göçebenin bir alanı vardır, belirli yolları takip eder. Barınması onun hareketini engellemez, sonsuz bir yörüngededir. Göçebe sadece bir göçmen gibi bir noktadan yola çıkıp hedefi olan diğer noktaya gitmez, duraklar, bu durakladığı yerler de yörüngesinin üzerinde bulunur. Göçebe kendini açık bir alana dağıtır, orayı 'işgal eder' bu yüzden göçebe 'hareket' etmek zorundadır, göçebelik zor koşulların atlatılması için bir çözümdür. Yerleşik yerde bulunan duvarlar, kapatılmalar yerine göçebe bulunduğu yerde kalır, orayı mekanlaştırmadan, kimyasını bozmadan, değişimini engellemeden *duraklar*. Devletin yapmak istediği ise kaygan mekanları iletişim adına kullanmak için çizgili mekana dönüştürmektir amacı göç kontrolü, (para, meta, ticaret), ve tahakkümdür. (Gilles Deleuze, Felix Guattari, 2008) Kaygan mekanda tutunmak zor, çizgili mekanda akışlar imkansızdır. Bu yüzden kaygan ve çizgili mekan ya da göçebelik ya da yerleşiklik arasında hem tutunmayı, duraklamayı hem de akışkanlığı sağlayacak olan bir mekan olan 'Delikli Mekan' vardır. Delikli mekan, kaygan mekan ve çizgili mekana dönüşebilme potansiyeli sebebiyle direniş mekanı olarak kabul edilir. Delikli mekan bir çeşit rizom, boşluk, gizli geçitleri, açıklıkları ile bir kaçış alanıdır. Bu ara durumda kaygan ve çizgili mekan arasındaki dönüşüm durmadan devam eder (Şekil 3.12).

[16] $\mathbf{y} = ax^2 + bx + c$ gibi açık uçlu olmayan denklemlerin sabite ve değişkenlere ihtiyacı vardır. Yukarıdaki denklemde y ve x değişken iken, a,b ve c sabittirler. Değişkenlerin kendilerini tanımlamalar için sabitlere ihtiyaçları vardır ama Deleuze'e göre sabitler sadece değişkenlerle ilişki kursalar da denklemlerin içinden çıkarılmalıdır. (Gilles Deleuze, Felix Guattari, 2008)

Şekil 3.12: Delikli Mekanda Barınma.

Bu sebeple Deleuze tarafından öne sürülen ‘delikli mekanın’ Soja’nın kavrayışı ile ‘üçüncü mekan’ olduğunu söylenebilir.

Teorik yaklaşımlar dahilinde nasıl bir mimari edim geliştirilebileceği tarif edilebilir mi? ‘Üçüncü mekan’ ya da ‘delikli mekan’ın mimarlık üretimindeki karşılığına ulaşabilmek mümkün olabilir mi?

3.3. Pratiğe doğru: Alan

Teorik yaklaşımlar altında incelenen heterojen mekan kavrayışlarının pratikte karşılıklarını bulmak mümkündür. Örneğin ‘Educatorium’ projesini Deleuze’ün kavramlarıyla okuyan Dovey ve Dickson (2002) Rem Koolhaas’ın merkezsiz, açık, sınırsız, biçimsiz, olaylarla dolu[17] kaygan mekan söylemini pratiğe döken bir ‘olay alan’ı yaratıcısı olduğu yorumunu yaparlar. Koolhaas’ın mimarlığı farklı eylemlere zemin oluşturabilecek bir özgürlük aracıdır. Mekanlar sosyal karşılaşmalara, olaylara ve fırsatlara olanak tanır. Katı programı sıvılaştırarak elde ettiği akış ve olaylar dış, iç, artık ve birincil mekanları birbine geçirir. İç mekanları dış gibi tasarlar, kentsel mekanı da içeride kurgular. Yarattığı suni peyzajlar yapı ve kent, iç ve dış arasındaki sınırı çözer. Koolhaas, kamusallık/özellik, özgürlük/kontrol karşıtlıklarına karşı galip gelir. 1997’de tamamlanan Utrecht Universitesi için Educatorium projesi tüm 14 fakültenin bulunduğu kampüs için bir buluşma ve mübadele için ‘sentetik bir peyzaj’ olarak tasarlanmıştır. 11 girişi bulunan yapının ana girişi dışarıdan kampüs zemininden başlayan bir rampa olarak içeri girer, yatay yüzey duvara ve çatıya

[17] Brian Massumi’nin çevirisinde kelime haptic olarak nitelenmiştir, ‘kaygan mekan haptic değil göze dayalı bir deneyim değil, temasa dayalı bir deneyimle algılanabilir. Kelimenin aslı Yunanca’da ‘dokunulabilir olan anlamına gelmektedir, Fransızca’da ‘haptic’ olarak kullanılır. Seyretmek pasifleştiricidir. Sennett.

dönüşür. Sirkülasyon hacimleri bir dizi 'durma mekanı' olarak tasarlanmıştır (Şekil 3.13) (Dovey, Dickson, 2002).

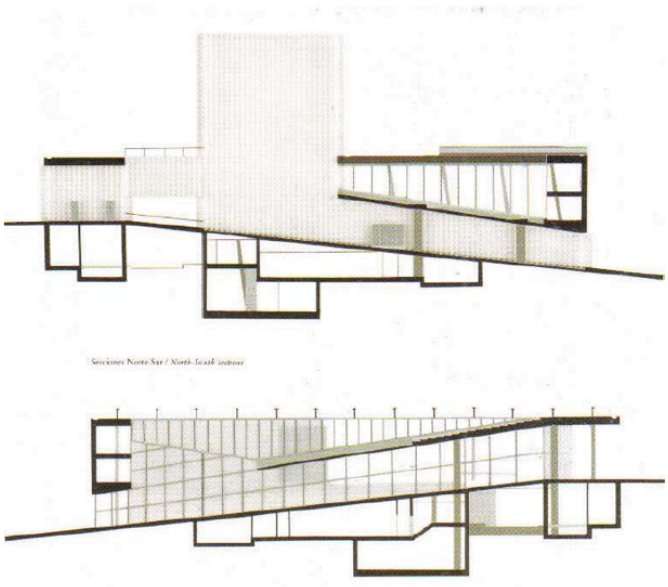

Şekil 3.13: Educatorium, (OMA, 1997).

Ancak heterojen mekanın mimari bir eyleme biçimine dönüşmesine Allen'ın 'alan' kavrayışı ile daha da yakınlaşılabilir. Allen'ın (2009) tabiri ile 'alan' heterojen, hiyeraşisiz, merkezsiz, akssız, demokratik bir mekandır. Allen bu mekanın demokratik bir dünyayı garantilemeyeceğini ancak denemeye değer bir durum olduğunu ifade eder. (Allen, 2009)

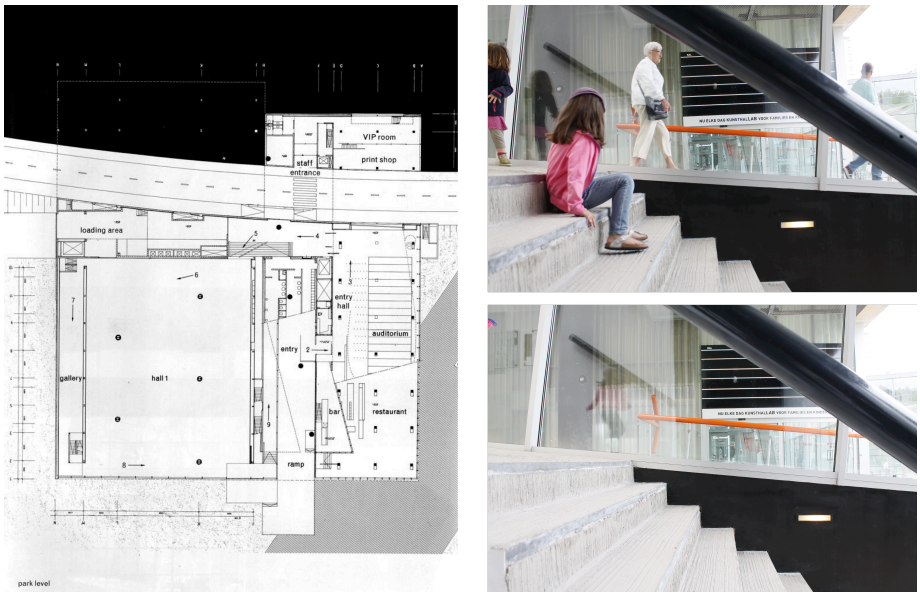
Alan, altyapısal planlamanın türevleri ile gelişen beklenmedik olayların gelişmesine yol açan potansiyelin eyleme dönüştüğü bir zemindir. Bu zemin işlevsel programın mekansal hareketin akışına olanak sağlaması ile alt/üst ilişkilerin yeniden kurgulanmasına yol açar. (Loo, 2012)

Alan denemelerinden biri Linda Pollak'ın da 'Constructed Ground' makalesinde elde aldığı gibi 1992 yılına ait Kunsthal'dır. (Şekil 3.14).

Şekil 3.14: Kunsthal Kesitleri (El Croquis Rem Koolhaas-Oma vol 53, 1992).

Farklılıkları, eşanlılıkları biraraya getiren bir mimarlık, peyzaj ve şehircilik arası bir durum olarak tariflenebilecek olan Kunsthal, bu kavramlar arası sınırların bulanıklaşmasını da sağlar. Westzeedijk sokağından parka açılan bir portal, köprü ve çok programlı bir hacim şehir peyzajı için gerekli olan ihtiyaçları sunar. 'İnşa edilmiş zemin' olarak Kunsthal karşıt ilişkiler ağı değil, melez bir ortamdır. Bu melezlik Kunsthal'i iki ana hacime bölen rampanın içeride ve dışarıda yarattığı yanılsamalar üzerinden de okunabilir. Dizi fotoğraflarda içeride ve dışarıda duran kullanıcılar arası oluşan yanılsamalar kimin içeride kimin dışarıda olduğuna dair ve daha da genel olarak bir yapının sınırlarını sorgulamamıza sebep olur (Şekil 3.15). Yapı bir kent parçasına mı dönüşmüştür?

Şekil 3.15: Kunsthal Planı ve Rampada Melezlik

Modern bakışa eklemlenen ve küresel altyapıdan etkilenen yeni bakış açısı için faaliyet bağıl pozisyonların potansiyellerinde saklıdır. Aktif form obje değil bir ağ içinde üretilen'şey'dir, 'gerçek'e dönüşmek üzere olan bir soyut makinadır. Tüm olasılıkları kontrol etmeyen bu şekilde bir çeşitlilik sunabilendir. (Easterling, 2014)

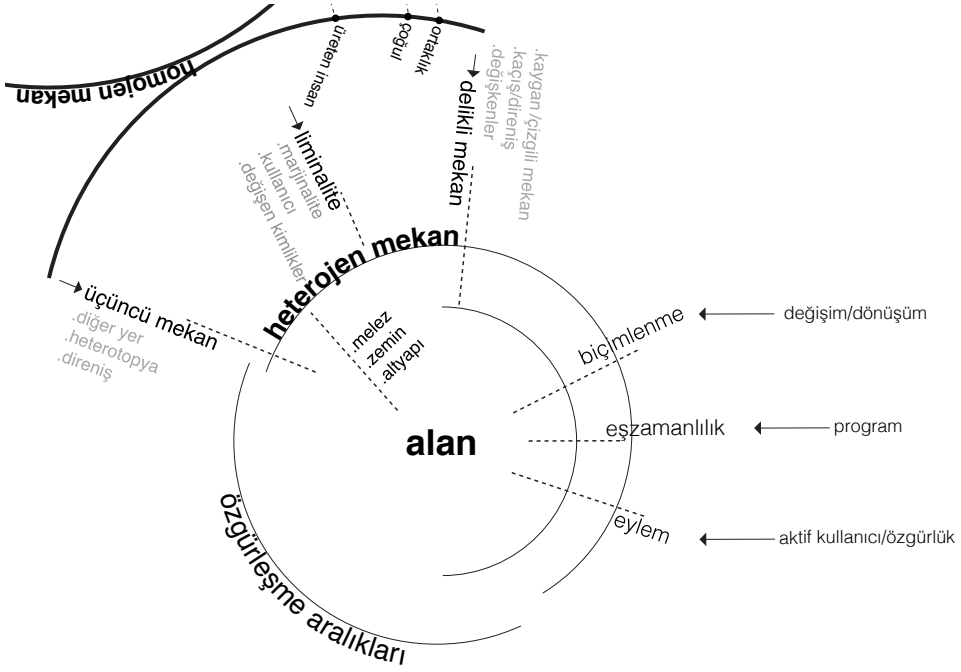
Bu sebeple postmodern kentin yaşadığı problemler ve mimarların tekil binalar üzerinden bir söylem oluşturmaya çabaladığı zamanlar peyzaj, kentsel altyapı, kamusal program arası karmaşıklık bir araç haline geldi. Postmodern kentte peyzajın geçişlere ve ilişkilere zemin oluşturması, yol, altyapı ve post endüstriyel mekanların artışı ile beraber ortaya çıkan 'landscape urbanism' kavramı, tekil mimarlığın ikincil plana düştüğü söylenebilir. Bu çıkışın Parc de la Villette ile başladığı da bir

gerçektir; La Villette ile beraber peyzaj bir altyapı ve ilişkiler ağı halini almıştır. (Waldheim, 2006)

Gündelik hayat denilen şeyin de bir tür 'zemin' inşa ettiği ve mekanın olasılıklar arası gezintisine ortam teşkil ettiği söylenebilir. Açılmaların, kentin ‘’olaysallıkların’’ 'zemin/alan' tarafından belirlendiği, zeminin imkan tanıdığı ölçüde kent deneyiminin özgürleştiği söylenebilir.

3.3.1. Alan değişkenleri

‘Heterojen Mekan Açılımları’ başlığında yer alan ilk bölümde barınma pratiğinin kamusala açılma biçimleri, ikinci bölümde ise açılma biçimlerini besleyebilecek teorik yaklaşımlar üzerinde durulmuştur (Şekil 3.16).

Şekil 3.16: Alan ve Değişkenler Kümesi.

Direniş oluşturabilecek ve özgürleşme mekanı sunabilecek ‘üçüncü mekan’ ve ‘delikli mekan’ın ve ‘alan’ın ortak özellikleri Deleuze ve Guattari’nin kaygan mekan tanımlamasında kullandıkları ‘’değişken’’ kavramına paralel olarak ele alınacaktır. Birbirine paralel teorilerin ortak noktalarının ‘biçimlenme’, ‘eşzamanlılık’ ve ‘eylem’ başlıkları altında açılması hedeflenmiştir. ‘Biçimlenme’ içinde süreç ve değişimi içeren olguların tümüdür. ‘Eşzamanlılık’ çokluk’a dayalı bir kabul olmakla birlikte mekanın zamana ihtiyaç duymadan çoklu potansiyellere olanak tanımasıdır.

Biçimlenme ise tekil bitmiş bir nesne olarak mimarlığa karşı duran, değişim tabanlı bir kavram olarak ele alınmıştır. Eylem ise kullanıcının pasif konumundan aktif konuma geçişini ifade eder. Bir anlamda özgürleşmeye ulaşılır.

3.3.1.1.Değişken: Biçimlenme

'Başkalaşım/Biçimlenme' üzerine fikirlerin temeli 'Genel Görelilik Teorisi'nden önce Goethe'ye kadar uzanır. 1913 tarihli 'Creative Evolution' adlı çalışmasında Bergson formu değişim halindeki bir sürecin sadece bir enstantanesi olduğunu söylemeden önce Goethe 1817 yılında botanik üzerine ele aldığı çalışmada 'Gestalt'[biçim, sabit olarak tanımlanır] ve 'Bildung'[biçimlenme, oluşum olarak tanımlanır] arasında keskin bir ayrım yapar. Goethe doğada biçim alışın başka bir biçim alışa sürekli dönüştüğünü söyler, doğa kadar hızlı ve esnek olmanın getirilerinden bahseder. (Kulper, 2011)

'Biçimlenme' kullanıcılar ile bir uranyum atomu gibi zincirleme tepkimelere girer, mekanda liminal bir gerilim yaratılır. Tasarımda biçim odaklı olmayan bir mimarlık arayışıdır. Biçimlenme, Francis Bacon'un resimlerinde olduğu gibi biçimin izleyici tarafından sonlandırılmasıdır, tasarımcının kontrolü bıraktığı andır, ardından gelecek başkalaşımların hayalidir (Şekil 3.17).

Şekil 3.17: Lucien Freud'un Portresi İçin Üçlü Çalışma (Francis Bacon, 1965).

Biçimlenme Kristal Saray'dan Blur Building'e gelen yoldur. Yapının bulanıklaşmasıdır. 'Blur Building' çevresinde bulunan su rezervinden aldığı su moleküllerinin yoğuşturulması ile farklı bir üretim biçimi hedefini taşımaktadır, katı bir cisim değildir. Kararsızdır. (Şekil 3.18).

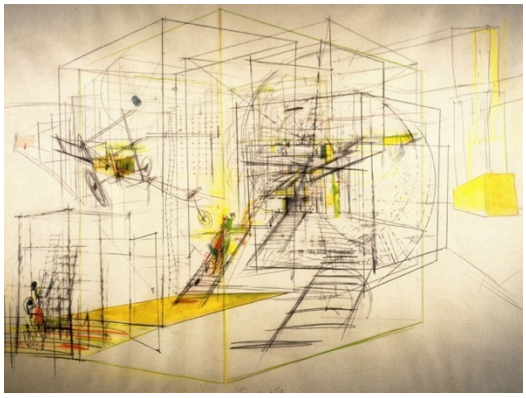

Şekil 3.18: Sınır Bulanıklaşması: Blur Building, (Diller Scofidio, 2010).

Biçimlenme bağlamında ‘’tam özgürleştirme durumuna ait bir simülasyon’’ olarak normlardan, geleneklerden, alışkanlıklardan kurtulma biçimlerini içeren Constant Niewenhuys’ün ‘Yeni Babil’ projesi ortaklığa dayalı bir ikamet tarzı oluşturabilmek adına incelenecektir. ‘Yeni Babil’de *homo faber*’in hakimiyetini *homo ludens* devralır, özel mekanlar yerine kolektif mekanlar paylaşılır, ‘kamusal alan’ bir oyun alanıdır, karşılaşma ve kültür alanıdır. Dinamizm ve devingenlik, basamaklar, ayarlanabilir duvarlar, kullanılar tarafından oluşturulan ortamlar özgür bir mekanın önünü açar. Konut ve özel alanlar gözden düşer, gerçek saydamlık düşüne ulaşılır. Arzular ve formlar bir aradadır. ‘’Bir düğmeye basarak sıcaklığı, nem oranını, kokuların yoğunluğunu ve ışığın şiddetini ayarlayabilirler; birkaç basit işlem sayesinde bir odanın biçimini değiştirebilir ve kapalı mı yoksa açık mı olacağına karar verebilirler.’’ Sürekli olarak değiştirilmesi ve manipüle edilmesi mümkün olan atmosferin aydınlığı, serinliği, boğuculuğu ayarlanabilir. Form ve atmosfer sürekli devinim halindedir. Kimse ziyaret ettiği bir yere bir daha gidemez, kimse sabit bir alışkanlık edinemez (Şekil 3.19). (Heynen, 2011) Constant gibi diğer avangard üretimlerinin ardındaki dinamiklerin üzerinde duran Morales (1996) ‘öz’ ile bir başkası, ‘öz’ ile dünya, ‘öz’ ile ‘birey’ arasında yabancılığın[18] yaşanması, algıların da

[18] Marksist bakış açısı ile ‘insanın’ ürettiği nesneye yabancılaşması endüstrileşme ile ilişkilendirilir. Heideggerci bakış açısına göre insan ‘dışarı atılmışlığını’ barınma ile gidermeye çalışır. Yves Coppens daha farklı bir yabancılaşmadan bahseder: varoluşsal bir yabancılaşma. Coppens, insanın insansı maymunlardan farklılaşma hikayesi ele alır. İnsansı maymunlar yeşil, ağaçlı bölgelerde yaşamlarını sürdürmeye devam ederken, bir diğer grup yaşadıkları yer kuraklaşınca açık bir çevrede yaşamaya başlar. Dolayısıyla bu düz Afrika çölünde evrimleştiler; insan ‘bilinç’ ile yaşamaya başladı. Böylece hayvanların aksine farklı çevresel koşullarda yaşamayı becerebilen bu tür kendini dünya nesnelerine ilişkisiz kaldı, ve bu durum varoluşsal bir yabancılaşmaya dönüşüp, hiçbir yere ait hissetmemeyen, sürekli başka bir yere gitme, başka bir şeyi arzulama haline bürünmüştür. (Kızıltan 2011)

geçici olmasına ve gerçeğin fragmanlaşmasına sebep olduğunu düşünür. İdeallerin yitimi ile yinelemek, farklılık, kopukluk ön plana çıktığını savunur 1950'lerde Einstein tarafından öne sürülen 'Genel Görelilik Teorisi' mimarlar tarafndan pratiğe mekanın zamansız düşünülemeyeceği varsayımıyla mekan zaman bütünleşmesine dönüştüğünü ifade eder. (Morales, 1996)

Şekil 3.19: Sürekli Devinim Halindeki İç (Constant, 1966).

'Biçimlenme' mimarlık ve sanat aracı olarak en belirgin şekilde 60'lı yıllarda ortaya çıkar. Kendini bir anti-sanat olarak tanımlayan 'Fluxus' biçime değil harekete, nesneye değil eyleme öncelik verir. Sanat ve gündelik hayat arasındaki ayrıma karşı çıkan Fluxus, sanatı müzeden sokağa taşıyarak özgürleştirmeye çalışırlar. Eylem süreç içinde evirlen bir geçiciliktir. (Şekil 3.20). (Smith, 1998)

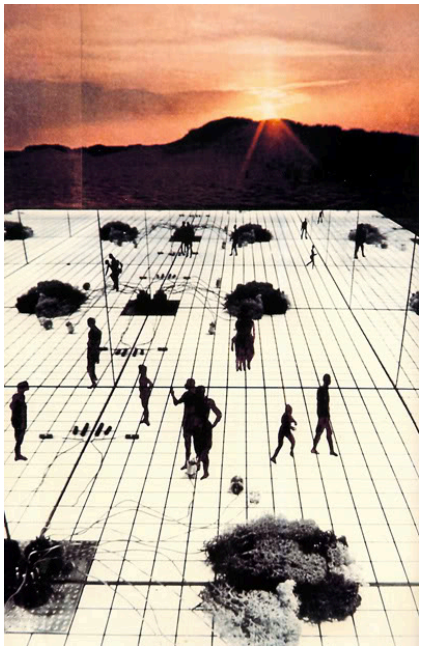

Şekil 3.20: Sokakta Fluxus Performansı (Paris,1960-70).

3.3.1.2.Değişken: Eşzamanlılık

Eşzamanlılık program ötesi bir durumdur; öngörülmeyen programdır. Çok merkezlilik ve altyapı gibi kavramların itkisiyle mimari programdan daha doğurgan bir zemine dönüşümdür.

Program ve olaysız bir mimarlığın mümkün olmadığını söyleyen Tschumi için, çağdaş kentte işlev, biçim, kullanışın birbirlerine olan bağın çözünmeye uğradığı söylenebilir. Tschumi, mimarın konumu gelişen sosyo-politik olayların binalaşmış halinin yaratıcısı olarak tanımlarken, 68 olayları mimarlığın sosyal ve politik strüktürü değiştirici gücünü gözler önüne serer. Mekanın sosyopolitik dönüştürücüsü mimarın 'koşullar'a uygun bir tasarım yapmak yerine 'koşul'ları oluşturması gerektiğini vurgular. Maison du Peuple gibi kapitalist organizasyonun mekanını dağıtan, ya da Superstudio'nun 'Continous Monument' projesi gibi tasarıların yeni bir sosyal kurgu getiremeceği bir gerçekse de, bu tasarılar alttan alta süreçleri değiştirebilen yapı formları üretilebilirler. Gelenekselleşen mimarlık ideolojisinin form üzerinden kalıcılık, dayanıklılık gibi motivasyonlarının mekan ve kullanımı üzerinden sürekli değişimi açığa vuran bir paradigmaya dönüşerek tam olarak form, tam olarak sosyo ekonomik olayların oluşturduğu bir şey olmayan mimarlığın kent boyutunda tartışılması gerekmekredir (Tschumi, 1996) (Şekil 3.21).

Şekil 3.21: Continous Monument (Superstudio,1970).

Buna mukabil Tschumi daha önce söylenmemiş şeyleri söylemiyordur; örneğin 'Nine Points on Monumentality'nın giriş bölümde Sert, Leger ve Giedion o gün için 'modern' mimarların yapıları kentten izole değil, şehrin geri kalanı ile ilişkili içinde olması gereken bir figür olarak değerlendirmelerini, mimarlık ve kent plancılığı ya da bir kentin ve çevresi arasında bir sınır olmadığını öne sürmüşlerdir. Doğa ve

insan yapımı peyzajın birbirinin içine girmesi gerektiğini sonsuz bir cephe için. (J.L. Sert, F. Leger, S. Giedion, 1993)

Bir yandan da, kent artık çok parçalı ve çok merkezlidir ve modern iletişim ağlarını kullanan kent çevresi artık kente bağımlı değil, onu aşıp dünyaya bağlanmaktadır. (Soja, 2000) ‘’Bugün kent ve peyzaj tanımlamalarının yeniden gözden geçirilmesinin sebebi kentlerin değişen doğasıdır.’’ Bir çekirdek etrafında gelişen tarihi çevre ve onu sarmalayan savaş sonrası blokların yerine bugün ‘bölgesel metropolis’ denilen çok merkezli ve ağ gibi yayılan yapı mevcut. Bu yapıyı alışageldiğimiz kent tipolojileri (meydan, park, bölge, vb.) yerine altyapı, ağ, akışlar, muğlak mekanlar ve çokbiçimli koşullar daha iyi tanımlar. Bu durum tasarımcılar ve şehir plancılarının tasarım girdilerini oluştururken benzeşmeyen parçalar ve öngörülemeyen programlara zemin hazırlayacak donanımlar geliştirmeye itmektedir. Wall’ın tanımına göre günümüz kentinde ‘peyzaj’ artık pastoral bir masumiyet figürü değil mekan, nesneler ve hatta dinamik işlem ve olayları organize eden birbirleri ile ilişkilendiren bir zemindir. Peyzaj sadece yeşil, doğal ya da rekreatif alanlar olarak sınırlandırılmaktansa yapıları, yolları, açık alanları, mahalleleri ve yaşam ortamlarını kapsar. Böylece şehirde hareketli ve sabit tüm aktivitlerin zemin strüktürü haline gelir. Bu bakış açısı şehir yüzeyini dinamik bir tarım alanına benzetir, farklı işlev ve geometriler, sürekli bir yüzeye entegre olurlar. (Wall, 199)

Böylece program bugünün dinamikleri göz önüne alındığında doğurgan altyapılara içkin hale gelir. Bir olasılıklar bütünü olan ‘eşzamanlılık’ halini alır.

3.3.1.3.Değişken: Eylem

Eylem, yani kullanıcının eyleme geçişi ‘seçmek zorunda olan öznenin’ kendi arzularını gerçekleştirebilmesini sağlar. Seçme bir özgürlük yanılsamasıdır. Renata Salecl ‘Seçme İkilemi’nde, seçmenin kapitalist düzene yanılsama olduğunu, bireyin kendi isteklerine maruz kaldığı boş seçimler yüzünden uzaklaştığını ifade eder. (Salecl, 2014)

Örneğin, 1967 yılında Fransız mimar François Dallegret tarafından üretilen ‘Spring Chair’ kullanıcısı tarafından dönüştürülebilen bir eleman, farklı işlev, ölçeklere uygun morfolojik bir form olarak nitelendirilir (Şekil 3.22). Aynı eğilim Reyner Banham’ın Dallegret ile ortaklaşa önerdiği meskende de belirir. Meskende ana kurguyu ‘farklılık’ ve ‘çeşitlilik’ oluşturur, mesken sadece kullanıcının uygun çevre

şartlarını gözeterek biçimden bağımsız bir şekilde üretme durumudur. (Banham, 1965)

Şekil 3.22: Devinim Halindeki Sandalye (Dallegret, 1967).

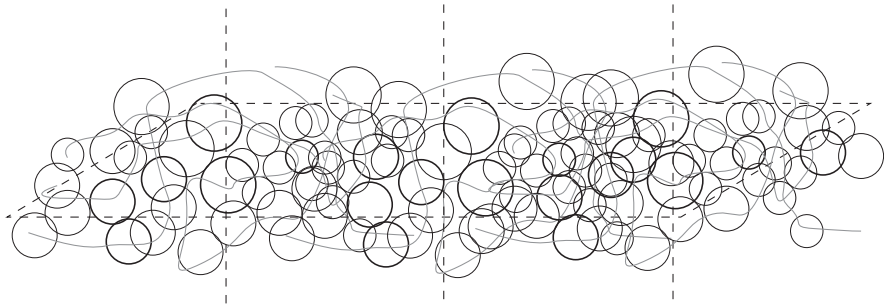
Bu sebeple mekan da bir seçim aracına dönüşmeden mimari ürünün kullanıcı isteklerine göre dönüşebilen, kendini var eden bir sistem sunmalıdır. Bu sistem 'liminal' ve 'marjinal' arası salınan bir sistem olabilir. Tüketici kentlinin 'homo ludens[19]'olma halidir.

[19] Johan Huizinga burjuva toplumunda gündelik hayattan soyutlanmış oyun kavramının kültürün akrarımında oynadığı rolden ve oyun oynayan insanın (*homo ludensin)* oyun sayesinde yaşadığı özgürlük deneyiminden bahseder.

4. ‘ALAN’ ÇALIŞMALARI: KAMUSAL/ÖZEL İKİLİĞİ ÖTESİ

Tezin giriş bölümünde mimarlığın içine sindiği düşünülen ‘öteki’ yaratma eğiliminden söz edilmiş, ‘Ötekisiz bir mimarlık mümkün mü?’ sorusu sorulmuştur. Kuşkusuz ötekisiz mimarlık hiçbir sınıfı, kimliği, süreci dışarıda bırakmayan geniş kapsamlı bir durumdur fakat bu bölümde ana eksen barınma pratiklerinin kamusalı, kamusal hayatın da barınmayı ötekileştirmemesi üzerine olacaktır. Bu bölümde 3 farklı örnek proje ele alınacak ve üçüncü bölümde aktarılan kavramsal çerçeveye paralel olarak bu örneklerin kamusal alan/özel alan ikiliğini aşıp aşmadığı sorgulanacaktır. Örneklerin kamusal alanda yürütülen hızlı özelleştirme ve kapatılma süreçlerinin dışında kalan alternatif *alanlar* olması mimari edim biçimleri için umut verici bir arayıştır. Bu arayışta ‘alan’ kavramının ötekisiz, hem kamusal hem özel ihtiyaçlara yanıt verebilecek bir ‘mekansal’ karşılığa dönüşebilmesi hedeflenmiştir.

Bu mekan/alan hem çok ölçekli, hem çok merkezli akışlar bir ‘umwelt[20]’ kümesi sunar. Birbiri ile kesişen ya da kesişmeyen aktivitelere zemin oluşturur. Farklı kimliklerin, sınıfların, programların eşzamanlılık içinde bir araya gelişine izin verir. İlişkili ve ilişkisiz aktiviteler bir arada doğurgan zemin üzerinde bir arada bulunur, başka şeylere dönüşebilir ve değişirler (Şekil 4.1).

Şekil 4.1: Alan’ın Umwelt Kümesi Olarak Tasviri.

[20] Umwelt, biyolog Jacob van Uexküll tarafından organizmaların yaşaması ve hareket etmesini sağlayan çevre olarak tanımlanır. Uexküll ‘umwelt’ kavramını açıklarken bir solucanın görmediği ancak koklayabildiği dünya algısının insan tarafından algılanamayan başka bir ‘çevre’ oluşturduğunu ifade eder.

Tezin ikinci bölümü olan ‘Heterojen Mekan Açılımları’ homojen modern kurgu, üçüncü bölümde bütünlükçü ve çoğulcu eğilimler ile aşılmaya çalışılmıştır. Bu dünya sabitlerin değil değişkenlerin etkin olduğu dünyadır. Değişkenler farklı ölçekteki örnekler dahilinde incelenmiştir. Şimdi ise barınma ve kamusallık biçimlerine örnek projeler ele alınacaktır.

4.1. TopoTransentegrity

TopoTransentegrity ‘Urban Strategies/Kent Stratejileri’ üzerine çalışan Robert Neumayr tarafından tasarlanmış kullanıcıların ya da kalabalığın dönüştürebildiği bir kamusal alandır. TopoTransentegrity koşullara bağlı olarak zemin ve mekan dönüşümlerine izin verir. TopoTransgerity ile Neumayr kullanıcı, performans ve mekan arası ilişkileri güçlendirmeyi hedefler. (Şekil 4.2.). Dijital programlama sistemleri ve alıcılar ile kontol edilebilen proje hem küçük ölçekli hem de büyük ölçekli değişimlere olanak tanır. Üzerinde gerçekleşmekte olan aktivitelere göre geçici kapalı ortamlar sunar. Öngörülemeyen biçimlere bürünür. (Url-1)

Şekil 4.2: Kamusal Alan Denemesi: TopoTransentegrity (2013).

TopoTransentegrity kullanıcı tarafından dönüştürülmeye açık olduğu için liminal bir ortam olarak değerlendirilebilir. Akışa ve duraklamaya imkan veren kinetik strüktür delikli mekanın özelliklerini taşır. Dolayısı ile kullanıcıların özgürlüklerini keşfedebildikleri bir alandır. Hem kişilerin hem de kalabalıkların ihtiyaçlarına göre farklı mekansallıklar yaratılır. Neumayr’ın kamusal alan denemesi kamusal ve özel alan arası salınan alternatif bir mekan olur.

TopoTransentegrity mimarlığın tekil bir obje olarak algınlanmayıp alana dönüşmesi, küresel kentin sahip olduğu açık uçlu altyapının kent bağlamında değerlendirilebileceği bir öneridir. Kinetik bir strüktür olması dolayımıyla kapalı bir

bütünün sabit bir bileşeni olarak değil, değişen koşullara, büyümeye, olay zincirlerine uyum sağlayabilen bir sistem olarak değerlendirilebilir. Parçalar ve arasındaki ilişkilere bir yenilik getirmek, kente ve peyzaja uyum sağlayan, gelişime ve değişime açık sarmalayıcı bir zarf ile aktivite arasında gidip gelen bir sistemdir. Allen'in kavrayışı ile çizgiler, yollar, istasyonlar arası akışı sağlayacak bir *alan*dır.

TopoTransentegrity daha önce hiç denenmemiş bir fikri ortaya atmaz. 1950 sonrası Cedric Price'in aktif form arayışı içinde olduğu ve sibernetik uzmanı Gordon Pask ile mekansal arayüzler kullandığı kinetik, kullanıcı odaklı, çok programlı Fun Palace projesi ile aynı amaca hizmet eder. Price'ın amacı, insan ve insanolmayan aktörler için ağ, altyapı, hareket ve değişim/mübadele tabanlı 'bilinmez'/'tekinsiz bir mimarlık üretimi sunmaktı. İki proje de bireylerin eyleme geçip özgürleşmesine aracılık etmek ister. Ancak nihayetinde Fun Palace'ın silik de olsa okunabilen bir konturu vardır. TopoTransentegrity'nin katkısı sürekli bir biçimlenme hali olarak kentte sıkı kontrolün, kesinliğin, öngörünün, gözetimin olmadığı bir kamusallık olarak varolmaya çalışmasıdır.

4.2. HyperHabitat

Guallart Mimarlık, IAAC, MIT işbirliği ile 2008 Venedik Bienali'nde sundukları 'HyperHabitat: Dünyayı Yeniden Programlamak' bireylerin geniş çaplı küresel ağlara bağlanmaları ve gündelik aktivitelerini yapabilmeleri için sunulan akıllı noktaların oluşturduğu bir 'çoklu ölçekler ve programlar' bütünüdür. Proje 'inşa edilmiş' bir gerçeklik olmasa da 1/1 ölçeğinde prototipi uygulanmıştır. HyperHabitat, fiziksel dünyadaki her bir obje Internet 0 adı verilen bir internet protokolü aracılığı ile dijital olarak kodlanmış, aynı ölçek/umwelt içerisindeki objeler de birbirilerine bağlanmıştır. Örnek olarak buzdolabı tekil kişilerin çevresine bağlı iken, bir dini yapı mahalleye, şehre, ya da ulusal çevre ile ilişki kurabilir. Herhangi bir ölçek başka bir ölçeği görebilir ve istenildiği zaman ilişki de kurulabilir. Hiyeraşik düzenin kurgusundan uzaklaşır, birebir ilişkilerin ve kolektif aktivitelerin oluşmasını kolaylaştırır. (Url-2) (Şekil 4.3).

Şekil 4.3: Ortak Barınma Örneği, Hyperhabitat (2008).

HyperHabitat ile Domus Megalopolis'e açılır, proje barınma ve ortaklık eksenine oturmuş bir heterojen mekan önerisidir. Farklı ölçek ve işlevlerin aynı anda sergilenebilmesi 'eşzamanlılığı' tetikler. Bir obje farklı ölçeklerle iletişim kurabilir ve farklı ölçeklerde görünür olabilir.

Peki bu projenin 'yeni bir ikamet tarzı' oluşturduğu söylenebilir mi? Kuşkusuz ikame etme biçimimiz yaşantımızı saran kurallar bütünü ile uyumlu bir pratiktir. Ancak mimarlığı güncel gerçeklikten koparırsak geriye kalan gerçek anlamda ortaklığa dayalı yeni bir yaşam formudur.

Böylesi alternatif bir yaşamın tasarlanırken form, biçim yaratma gibi alışıldık mimari refleksler yerine 'herşey'e dönüşebilen bir *alan,* altyapı peşinde koşulmuş. Tasarlanmış bir yerden söz ediyoruz ancak bu çalışma bir çok farklı çalışma grubunun bir araya gelmesi ile disiplin-ötesi bir proje olarak kabul edilebilir.

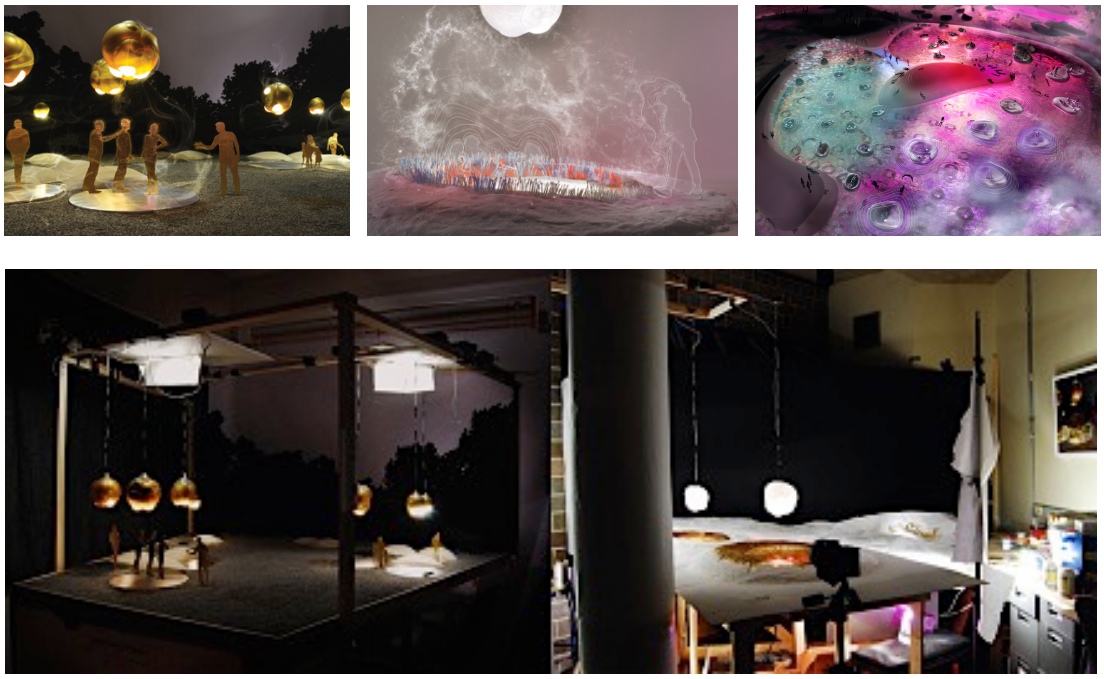
4.3. Weathers: EOS Serisi

Weathers, Sean Lally öncülüğünde mimarlar, tasarımcılar ve peyzaj mimarlarının birlikteliği ile Chicago'da kurulmuş bir oluşum. Weathers formun enerji tarafından belirlendiği bir mimarlık peşinde, Lally'nin ifade ettiği biçimiyle sokak lambasının oluşturduğu mekansallık da enerji tabanlı bir mimarlık.

Weathers'ın enerji üzerine kurguladıkları bir dizi projeden biri de EOS. EOS Kullanıcının ihtiyaçlarına göre şekillenebilen ve Sean Lally tarafından geliştirilen alternatif barınma ve yaşam şekli. Ortak/bireysel barınma ya da yaşama mekanları için sunulan hareketli ve koruyucu atmosfer oluşturucular ile formsuz özgürlük alanları. (Şekil 4.4)

Ortaklık ve özgürlük ilişkisi Deleuze ve Guattari felsefesinde birey yerine 'kalabalık' daha özgür bir beden olarak görülür. Kalabalık, bireyin yapabileceğinden daha

fazlasını yapan bir beden, eylemleri engellenmeyen bir beden olarak kabul edilir. Hatta ifade edilir bir beyne sahip olmayan tek başına bir amip labirent içinde en kestirme yolu bulamazken, cıvık mantar yığını labirent içindeki en kestirme yolu birbirlerine verdikleri uyarılar tepkiler ile bulabilirler. (Url-3)

Şekil 4.4: Atmosferik Evler, EOS (Sean Lally, 2014).

Fiziksel model üzerinde yapılan denemelerde de EOS bir enerji halesi ile kılıfa dönüşen bir mimarlık biçimi sunar. (Şekil 4.5) Ortaklık ve bireysellik heterojen bir zeminde buluşur. Mimarlık özgürlüğe atılan bir adıma dönüşür. EOS ile formun değişkenliğinden öte formun varlığı ve yokluğu bir soru olmaya başlar. Bu durum mimarlığın yeni varolma biçimlerine doğru bir yol alıştır.

5. SONUÇ

Çalışma sonunda mimarlığın öteki yaratmadan mekansallaşma potansiyelleri keşfedilmiştir. Kamusal alanın özel alana, özel alanın kamusal alana karşı takındığı ötekilik hali eleştirinin eksenini oluşturmuştur. Barınma ve kamusallık arasında sıkıştırılan kent deneyiminine karşın yeni mimari yaklaşımlar araştırılmıştır. Sadece bu ikiliğin aşabilmek için üçüncü terime başvurulmuştur. Elde edilen kavramlar ile tek bir ikiliği değil, bir çok karşıtlığı aşabilmenin mümkün olduğu görülmüştür (Şekil 5.1).

Bu keşif *alan* üzerinde gerçekleşir. Alan her türlü ötekiyi içinde barındırabilen bir zemin/hacimdir. Alan bir kaçıştır. Öteki ölçek, sınıf, program olabilir. Öteki ile karşılaşma özgürleşmedir. Bu sebeple homojen mekan eleştirilmiş, ele alınan örnekler ve kavramsal çerçeve kapsamında kalıcılık yerine geçicilik, hiyerarşi yerine rizom, tekillik yerine çokluk, program ve altyapı ile özgürleştirici bir mimarlığın yolunu açabileceği sonucunu varılmıştır.

Üçüncü mekan, delikli mekan, liminalite gibi izdüşüm kavramların mimari edim biçimi olarak *alan* ele alınmıştır. Alanda öngörülemeyen olaylar sonsuzdur. Mekan teorisinin alana kayması mimarlığın form, biçim ve malzeme üzerinden tekrar yorumlanmasını gerekli kılar. Öte yandan alanın başka bir potansiyeli içinde yaşatabildiği çoklu ölçeklerdir. Bir proje insan, kent, dünya, organizma, enerji, atmosfer ölçeklerinde farklı anlamlar ve ‘çevre’ler oluşturabilir. Kuşkusuz doğada bulunan herşey farklı ölçeklerle ister istemez ilişki kurar, örneğin Tagore’nin solucanı insanların kitaplarını yememesini ahmakça bulur. Bir solucan tarafından kitap tırtıklanırken, insan kitabı okur. Ancak ilişkiler bütününü en anlamlı hale getirmek mimarların elindedir.

Mekan alanlaşırken, bir yandan mimarın rolünün değiştiğini söylemek gerekir. Temel mekan kurucusu mimar form, biçim, malzeme üzerinden proje tasarlayıcı konumundan uzaklaşmakta, mekan değil altyapı tasarlayan, olası ihtiyaçları göz önüne alarak bulanık alanlar/zeminler/hacimler tasarlayan bir kimliğe bürünmektedir.

ALANLAR	disiplin	ortam	kapsam	etkileşim	imkan	form	çokluk	teori
TopoTransentegrity	mimar	dijital tabanlı kinetik strüktür	kamusal alan, kent, kentli ilişkisi	kullanıcı etkisi ile değişim, programı belirleyen kullanıcı	hem kamusal hem özel, kamusalın barınmaya açılması	değişken form, maddesel ve maddesiz	eşzamanlılık biçimlenme eylem	üçüncü mekan delikli mekan liminal
HyperHabitat	disiplin-ötesi mimar yazılımcı...	yazılım, dijital altyapı, internet ağı, mekanik üretim	çok ölçekli ortak bir yaşam dili	kullanıcı etkisi ile değişim	yeni barınma ve kamusallık, hiyerarşisiz bir yaşam	teknik altyapı, maddesel	eşzamanlılık biçimlenme eylem	üçüncü mekan delikli mekan liminal
EOS	kolektif üretim, mimar, şehirci, mühendis	hesaplama, dijital altyapı, mekanik üretim	özgür yaşam platformu, ucu açık, sınırsız	kullanıcı etkisi ile oluşum	yeni barınma ve kamusallık, hiyerarşisiz bir yaşam	esnek altyapı, maddesiz	eşzamanlılık,bi çimlenme, eylem	üçüncü mekan delikli mekan liminal

Şekil 5.1: Örneklere Kavramsal Bakış.

KAYNAKLAR

Adorno, T. (2007). *Minima Moralia, Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar.* (A. D. Orhan Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Allen, S. (2009). Field Conditions. N. Leach, & A. M. Michael Mender (Dü.) içinde, *Space Reader: Heterogeneous Space in Architecture* (s. 119-143). London: Architectural Design.

Arendt, H. (2013). *İnsanlık Durumu.* (T. Bora, Dü., & B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Banham, R. (1965). A Home Is Not a House. *Art In America , 2*, 70-79.

Berman, M. (2008). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor.* (Ü. P. Altuğ-Bülent, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Castells, M. (2012). *İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Colomina, B. (2011). *Mahremiyet ve Kamusallık.* (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Derrida, J. (2012). *Platon'un Eczanesi.* (Z. Direk, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Dovey, Dickson. (2002). Architecture and Freedom? Programmatic Innovation in the Work of Koolhaas/OMA. *Journal of Architectural Education , 56* (1), 4-13.

Easterling, K. (2014). *Extrastatecraft: Global Infrastructure and Political Arts.* London: Verso.

Erzen, J. (2006). *Çevre Estetiği.* Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı.

Foucault, M. (1995). *Discipine and Punish: The Birth of the Prison.* New York: Vintage Books.

Deleuze, G., Guattari, F. (2008). *A Thousand Plateaus.* (B. Massumi, Çev.) London: The Athlone Press.

Habermas, J. (2014). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.* (M. S. Tanıl Bora, Çev.) İstanbul: İletişim.

Harbison, R. (1991). *The Built, the Unbuilt and the Unbuildable In Pursuit of Architectural Meaning.* Cambridge: MIT Press.

Harvey, D. (2012). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru.* (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Heynen, H. (2011). *Mimarlık ve Modernite Bir Eleştiri.* (R. Ö. Nalan Bahçekapılı, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.

Hilav, S. (2014). *Felsefe El Kitabı* (Cilt Mayıs). İstanbul: YKY Yayınları.

Huyssen, A. (2006). Nostalgia for Ruins. *Grey Room* , 23.

Ignasi, S. M. (1996). Presente y Futuro: Arquitectura en Las Ciudades. *Presente y Futuro: Arquitectura en Las Ciudades* (s. 10-23). Barcelona: ACTAR.

J.L. Sert, F. Leger, S. Giedion. (1993). Introduction. J. Ockman içinde, *Architecture Culture 1943-1968 A Documentary Anthology* (s. 29-31). New York: Rizzoli.

Kafka, F. (2006). *Şato.* İstanbul: İthaki Yayınları.

Kulper, A. (2011). Ecology without the Oikos: Banham, Dallegret and the Morphological Context of Environmental Architecture . *Field Journal , 4*, 67-77.

Latour, B. (2008, 04 15). The Space of Controversies. *New Geographies*. (R. Ghosn, Röportajı Yapan)

Lawlor, L. (2006) Bu Yeterli Değil: Derrida'da Hayvanlar Sorunu. *Cogito , 47-48*, s. 187-209.

Leach, N. (1999). The Dark Side of The Domus. N. Leach (Dü.) içinde, *Architectures and Revolution Contemporary Perspectives on Central and Eastern Europe* (s. 150-162). London: Routledge.

Lefebvre, H. (2006). *Diyalektik Materyalizm.* (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Kanat Kitap.

Lefebvre, H. (2011). *Kentsel Devrim.* İstanbul: Sel Yayınları.

Loo, S. (2012). The (Not So) Smooth Flow Between Architecture And Life. C. L. Andrew Ballantyne (Dü.) içinde, *Architecture In The Space of Flows* (s. 199-214). London: Routledge.

Lyotard, J.-F. (1997). Domus and the Megalopolis. N. Leach içinde, *Rethinking Architecture* (s. 256-264). London: Routledge.

M. Hardt, A. Negri. (2012). *İmparatorluk.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Maffesoli, M. (2008). *Göçebelik Üzerine İnisiyatik Başıboşluk.* Bağlam Yayıncılık.

Pollak, L. (2006). Constructed Ground: Questions of Scale. C. Waldheim içinde, *Landscape Urbanism Reader* (s. 125-139). New York: Princeton Architectural Press.

Proudhon, P. J. (2011). *Mülkiyet Nedir?* (D. Çetinkasap, Çev.) İstanbul: Yaylacık Matbaacılık.

Rice, C. (2007). *The Emergence of The Interior Architecture, Modernity, Domesticity.* London: Routledge.

Riley, T. (1999). *The Un-Private House.* New York: MOMA.

Salecl, R. (2014). *Seçme İkilemi.* İstanbuş: Metis Yayınları.

Sassen, S. (2000). Bitişik Zamansallıklar : Yeni Bir Bölge Üretmek. *Zaman-Mekan* (s. 117-121). Ankara: Any.

Schulz, C. N. (1993). *The Concept of Dwelling.* New York: Rizzoli.

Sennett, R. (2013). *Gözün Vicdanı.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel, G. (1996, Yaz). Metropol ve Zihinsel Yaşam. *Cogito Kent ve Kültürü* (8), s. 81-89.

Sloterdijk, P. (2008). *Kapitalist Dünyanın İç-Evreninde* . (İ. Ata, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Smith, O. F. (1998). Fluxus : The History of an Attitude.

Soja, E. W. (2000). *Postmetropolis: critical Studies of Cities and Regions.* Cornwall, United Kingdom: Blackwell Publishing.

Sola-Morales, I. d. (1997). *Differences Topographies of Contemporary Architecture.* (S. Whiting, Dü.) Massachusettes: MIT Press.

Sola-Morales, I. d. (1996). Farklılık ve Sınır: Çağdaş Mimarlıkta Bireyselcilik. *Mimarlık Dergisi , 271*, s. 25-28.

Tanju, B. (2009). Kamusal Alan I. B. T. Pelin Derviş içinde, *İstanbullaşmak Olgular, Sorunsallar, Metaforlar* (s. 154,155). İstanbul: Pfset Yapımevi.

Teber, S. (1999). Homo Sapiens'in Kendine Mekan Arayış Serüveni. *Cogito Bir Anatomi Dersi: Ev* , s. 250-258.

Vidler, A. (2000). *Warped Space Art, Architecture and Anxiety in Modern Culture.* Cambridge: MIT Press.

Virilio, P. (2013). Apaçık Kentler. *felsefelogos , 50*.

Waldheim, C. (2006). Landscape as Urbanism. C. Waldheim içinde, *Landscape Urbanism Reader* (s. 35-53). New York: Princeton Architectural Press.

Wall, A. (199). Programming the Urban Surface. J. Corner içinde, *Recovering Landscape Essay in Contemporary Landscape Architecture* (s. 220-249). New York: Princeton Architectural Press.

Zourabichvili, F. (1994). *Deleuze: Bir Olay Felsefes.* (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Çalcı, S. (2014). *Deleuze ve Diyalektiğin Radikal Eleştirisi.* ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar: Alındığı tarih: 01.01.2015 http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/Srcdeleuze%20ve%20diyalek%20Ethos%2014.pdf adresinden alındı

Deleuze, G. (1992). *Denetim Toplumları*. Köronotomedya (U. Baker, Düzenleyen) Alındığı tarih: 03.05.2015 Adres: http://www.korotonomedya.net/kor/index.php?id=6,24,0,0,1,0

Jameson, F. (2003). *Geleceğin Kenti.* Alındığı tarih: 08.11.2014 Adres: http://newleftreview.org/article/download_pdf?language=tr&id=2449

Mayne, T. (2009). *Double Operative.* Pratt Institute Alındığı tarih: 12.10.2014:https://doubleoperative.files.wordpress.com/2009/12/mayne-thom_connected-isolation.pdf

Url-1<*http://www.interactivearchitecture.org/topotransegrity-non-linear-responsiveenvironments-robert-neumayr.html*>, alındığı tarih: 05.11.2014

Url-2<*http://www.guallart.com/projects/hyperhabitat-reprogramming-the-world*> tarih: 03.12.2014

Url-3 <*http://www.weathers.cc*> tarih: 23.01.2015

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad **:** Deniz Önder

Doğum Tarihi ve Yeri: 19.05.1988, Kadıköy

E-posta **:** onderden@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** **:** İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü